

๘๐ อุปมาธรรมะ

หลวงพ่ocha สุภักโท

ที่มา: <https://dhammadeede.wordpress.com/คำสอนหลวงพ่ocha/>



คำสอนหลวงพ่อบุญ

ลักษณะพิเศษของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภัทโท) ซึ่งโดดเด่นจนทำให้ท่านเป็นพระป่าที่มีบทบาทสำคัญในการสอนพระพุทธศาสนาจนประสบความสำเร็จ วิธีหนึ่งก็คือวิธีสอนแบบอุปมาอุปไมยคือ วิธีการนำเอาสิ่งที่ต้องการจะพูดหรืออธิบายนั้นไปเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งที่ผู้ฟังทราบหรือเข้าใจแล้ว

ที่ต้องทำเช่นนี้เพราะสิ่งที่ผู้ฟังได้ฟังนั้น ผู้ฟังอาจไม่เคยเห็นไม่เคยทราบมาก่อน แต่หากนำมาเปรียบเทียบกับสิ่งที่เขาทราบหรือเห็นมาก่อน ย่อมจะทำให้เขาเข้าใจง่ายและรวดเร็วขึ้น นำมาฝากตอนที่หนึ่งครับ

๑. การปฏิบัติตามหลักธรรม (อุปมาด้วยการปลูกบ้าน)

ผู้ที่เข้าถึงพระพุทธเจ้าพระธรรมพระสงฆ์เป็นสิ่งที่ง่ายไม่ยาก ไม่ต้องเลือกรวันนั้นเดือนนั้นยามนี้ ไม่ต้องแล้วพระพุทธองค์ก็ทรงสอนว่า เมื่อไรมันสะดวกวันนั้นมันดี มันไม่ขัดข้องวันนั้นมันดี แต่เรามันไม่อย่างนั้น เช่นจะปลูกบ้านปลูกช่องสารพัดอย่าง ก็จะต้องหาฤกษ์วันพันยามกันเสียแล้ว พระพุทธองค์ไม่ว่าอย่างนั้น ท่านว่าเมื่อโอกาสมันเหมาะ ทำไปเถอะซึ่งถ้าพูดถึงพระรัตนตรัยเต็มที่สุดแล้วไม่มีอะไรน่ากลัว

๒. การฝึกใจเป็นการปฏิบัติภาวนา (อุปมาด้วยใจคล้ายเสือในกรงหรือต้นไม้ตามธรรมชาติ)

มาสมัยนี้ สิ่งแวดล้อมบังคับเราไปในทางตรงกันข้ามกับสมัยโน้นเมื่อผู้เฒ่าผู้แก่พูดถึงเรื่องเก่าๆ แต่ครั้งก่อน คนเดี๋ยวนี้ฟังเหมือนว่าเป็นนิทาน นิยาย ฟังไปเฉยๆ แต่ไม่เข้าใจเลยแหละ เพราะมันเข้าไปไม่ถึงการปฏิบัติภาวนา ในทางพุทธศาสนาก็คือการปฏิบัติเรื่องใจ ฝึกจิตฝึกใจของตัวเอง ฝึกอบรมจิตของตัวเองนี้แหละ เรื่องนี้สำคัญมาก การฝึกใจเป็นหลักสำคัญ พุทธศาสนาเป็นศาสนาของใจมันมีเท่านี้ ผู้ที่ฝึกปฏิบัติทางจิตคือผู้ปฏิบัติธรรมในทางพุทธศาสนาใจของเราเนี่ยมันอยู่ในกรง ยิ่งกว่านั้นมันยังมีเสือที่อาละวาดอยู่ในกรงนั้นด้วยการปฏิบัติธรรมตามแนวทางของตนแล้ว ย่อมเป็นการเสียเวลามากที่สุด แต่การปฏิบัติตามแนวทางพระพุทธเจ้าแล้ว ย่อมเป็นหนทางที่ตรงที่สุด ธรรมชาติของใจเนี่ยมันฝึกกันได้ เอามาใช้ประโยชน์ได้เปรียบได้กับต้นไม้ในป่า ถ้าเราปล่อยทิ้งไว้ตามธรรมชาติของมัน เราก็จะเอามันมาสร้างบ้านไม่ได้ จะเอามาทำแผ่นกระดานก็ไม่ได้ หรือทำอะไรอย่างอื่นที่จะใช้สร้างบ้านก็ไม่ได้

๓. การทำจิตให้สงบ (อุปมาด้วยใบไม้)

ความจริงจิตนี้ไม่มีอะไรมันเป็นประภัสสรของมันอยู่อย่างนี้ตัวจิตแท้ ๆ ไม่มีอะไรเป็นธรรมชาติอยู่เฉย ๆ เท่านั้น ที่สงบไม่สงบก็เป็นเพราะอารมณ์มาหลอกหลวง ความดีใจเสียใจนั้นเป็นอารมณ์มิใช่จิต จิตหลงอารมณ์โดยไม่รู้ตัวแล้วก็สุขเป็นทุกข์ไปตามอารมณ์ เพราะยังไม่ได้ฝึก ยังไม่ฉลาด เราก็นึกว่าจิตเป็นทุกข์นึกว่าจิตเราสบาย ความจริงมันหลงอารมณ์จิตของเรามันมีความสงบอยู่เฉย ๆ มีความสงบนิ่งเหมือนกับใบไม้ที่ไม่มีลมมาพัด ก็อยู่เฉย ๆ ถ้ามีลมมาพัด ก็กวัดแกว่งเป็นเพราะลมมาพัดและก็เป็นเพราะอารมณ์มันหลงอารมณ์ถ้าจิตไม่หลงแล้วจิตไม่กวัดแกว่งถ้ารู้เท่าอารมณ์แล้วมันก็เฉยเรียกว่าปกติของจิต

๔. การอยู่รวมกัน (อุปมาด้วยตัวกิ้งกือ)

คนมาอยู่กันมาก ๆ มันก็ปฏิบัติกันได้ง่าย ถ้ามีความเห็นถูกต้องตรงกัน เมื่อมาน้อมลงเพื่อละทิฐิอันเดียวกันมันก็ลงสู่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เหมือนกัน จะว่ามีหลายองค์ มันจะเกะกะก็ไม่ได้ คล้าย ๆ ตัวกิ้งกือ ตัวกิ้งกือมีหลายขา มองดูน่ารำคาญเหมือนกับว่ามันจะยุ่งกับขาของมันแต่มันเดิน เดินไปเดินมา ความจริงมันไม่ยุ่ง มันมีจิ้งหะ มีระเบียบ ในทางพุทธศาสนาก็เหมือนกัน ถ้าปฏิบัติแบบสวากของพระพุทธเจ้ามันกึ่งง่าย คือการเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์ และเป็นผู้ปฏิบัติชอบ ถึงเราจะมีเป็นร้อยเป็นพัน เราจะมีมากแค่ไหนก็ช่างเถอะ มันก็ลงสายเดียวกันหมด

๕. การอยู่กับธรรม (อุปมาด้วยน้ำมันกับน้ำท่า)

น้ำมันกับน้ำท่ามันต่างกัน เหมือนกับคนฉลาดก็ต่างกับคนโง่ พระพุทธเจ้าก็ทรงอยู่กับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะธรรมารมณ์ แต่พระองค์ทรงเป็นพระอรหันต์ พระองค์จึงทรงเห็นสิ่งเหล่านี้เป็นเพียงสิ่งสักว่าเท่านั้น พระองค์ทรงปล่อยวางมันไปเรื่อย ตั้งแต่ทรงเข้าพระทัยแล้วว่า ใจก็สักว่าใจ ความคิดก็สักว่าความคิดพระองค์ไม่ทรงเอามันมาปนกันถ้าคิดได้ รู้สึกได้ อย่างนี้เราก็จะแยกมันได้ ความคิด ความรู้สึก อยู่ทางหนึ่ง ใจก็อยู่อีกทางหนึ่ง เหมือนกับน้ำมัน กับน้ำท่าอยู่ในขวดเดียวกัน แต่มันแยกกันอยู่

๖. การปล่อยวาง (อุปมาด้วยการแบกก้อนหิน)

ความจริงมันหมายความว่าอย่างนี้ อุปมาเหมือนเราแบกก้อนหินหนักอยู่ก้อนหนึ่ง แบกไปก็รู้สึกหนัก แต่ก็ไม่รู้จะทำอย่างไร กับมัน ก็ได้แต่แบกอยู่นั้นแหละ พอมีใครบอกว่าให้โยนมันทิ้งเสียซี ก็มาคิดอีกแหละว่า เอ๊ะ! ถ้าเราโยนมันทิ้งเสียแล้ว เราก็ไม่มีอะไรเหลือนะซี ก็เลยแบกอยู่นั้นแหละ ไม่ยอมทิ้งถึงจะมีใครบอกว่า โยนทิ้งไปเถอะ แล้วจะดีอย่างนั้น เป็นประโยชน์อย่างนี้ เราก็ยังไม่ยอมโยนทิ้งอยู่นั้นแหละเพราะกลัวแต่ว่าจะไม่มีอะไรเหลือ ก็เลยแบกก้อนหินหนักไว้จนเหนื่อยอ่อนเพลียเต็มทีจนแบกไม่ไหวแล้ว ก็เลยปล่อยมันตกลง ตอนที่ปล่อยมันตกลงนี้แหละ ก็จะเกิดความรู้เรื่อง การปล่อยวาง ขึ้นมาเลย เราจะรู้สึกสบายแล้วก็รู้สึกได้ด้วยตนเอง ว่าการแบกก้อนหินนั้นมันหนักแต่ตอนที่เราแบกอยู่นั้นเราไม่รู้หรือกว่า การปล่อยวาง มันมีประโยชน์เพียงใด

๗. กว่าจะเป็นสมณะ (อุปมาด้วยต้นมะพร้าว, การข้ามห้วย)

ศีลสมาธิปัญญานี้ออกมาจากอันเดียวกัน เหมือนกับต้นมะพร้าวเราเห็นแหละ พุดงาย ๆ ต้นมะพร้าวของเราเนี่ยมันดูเอาน้ำธรรมชาติขึ้นไป น้ำธรรมชาติขึ้นไปตามลำต้นของมันแต่ไปถึงลูกมะพร้าวเกิดหวาน เป็นน้ำสะอาดแต่ก็น้ำพวกนี้แหละ อาศัยน้ำพวกนี้อาศัยลำต้นพวกนี้ อาศัยน้ำอาศัยดินหยาบ ๆ นแหละ ดูขึ้นไปกลั่นขึ้นไปพอไปถึงลูกมะพร้าวกลายเป็นน้ำสะอาดยิ่งกว่าน้ำหวานอีกด้วยฉันใด ศีลสมาธิปัญญาคืออมรรคของเราเนี่ยหยาบเหมือนกัน แต่ถ้าหากว่าจิตของเรามาพิจารณาสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ให้มันละเอียดขึ้นไป ๆ แล้วสิ่งเหล่านี้มันก็หายจากหยาบไปละเอียดการรักษาก็แคบข้างายไม่ผิด

จิตของปุถุชนข้ามไปหาจิตพระอรหันต์บุคคลซึ่งเป็นมนุษย์ปุถุชนเราเนี่ยเอง พอก้าวเข้าไปถึงพระนิพพานแต่ไปไม่ได้ ถอยออกมาปฏิบัติขั้นหนึ่งถ้าเป็นคนก็เหมือนคนเดินข้ามห้วยข้างหนึ่งอยู่ปากห้วยทางนี้ อีกข้างหนึ่งอยู่ปากห้วยทางโน้นเข้าใจแล้วละว่า ห้วยฝั่งทางโน้นมีฝั่งทางนี้ก็มีแต่ไปไม่ได้ถอนมาที่บุรุษผู้หนึ่งเข้าใจว่าฝั่งทางโน้นก็มี ทางนี้ก็มี นี่คือโคตรภูบุคคลหรือโคตรภูจิต

๘. การนำธรรมเข้าสู่ใจ (อุปมาด้วยความกตัญญู)

บางคนคิดว่า การสร้างชื่อเสียงเกียรติยศสูงส่งตระกูลก็เป็นการกตัญญู แต่ยอดของความกตัญญูที่พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญก็คือการนำแสงธรรมเข้าสู่ดวงใจของบุพการีซึ่งเห็นได้จากเรื่องในพุทธกาลคือท่านพระสารีบุตรระลึกถึงบุญคุณของราชพราหมณ์ที่ท่านได้รับบิณฑบาตจากบ้านพราหมณ์ ก็รับรองพราหมณ์ให้อุปสมบทในพระศาสนาเช่นเดียวกันท่านหลวงพ่อก็ไปรับโยมแม่มาอยู่ที่วัดป่าพง บวชเป็นชี ทุกเช้าหลังจากบิณฑบาตแล้วหลวงพ่อก็จะเดินเข้าไปในเขตของแม่ชี เอาอาหารบิณฑบาตไปแบ่งให้แม่ก่อน

๙. การบรรลุธรรม (อุปมาด้วยเดินทางถึงวัดหนองป่าพง, พิษงูเห่า)

บางคนที่ยังไม่บรรลุธรรมก็คือยังไม่รู้จักธรรมนั้นแหละ เช่นบางคนก็กินเหล้าเมายา เห็นว่ามันดีเป็นของเลิศของประเสริฐ เมื่อมาฟังธรรมะก็บรรลุเข้าถึงธรรมหยุดกินเหล้าหยุดฆ่าสัตว์ตีพท์ว่าการบรรลุธรรมมันคิดว่าสูง ที่จริงแล้วคำว่า

บรรลธรรมนั้นก็คือเข้าไปถึงธรรมะนั้นเองอย่างเราทุกคนที่มาวัดหนองป่าพงนี้เดินทางมาถึงวัดหนองป่าพงก็เรียกว่าบรรลถึงวัดหนองป่าพง คนบรรลธรรมก็อย่างเดียวกัน

ผู้บรรลธรรมนั้นคล้ายกับว่าเรามองเห็นงูเห่าที่มันเลื้อยไป เรารู้ว่างูนั้นมันเป็นอสรพิษ ถ้ามันกัดใครมันจะถึงตายหรือเจียนตาย อันนี้เรียกว่าเราอยู่ในงูเห่าตามความเป็นจริง ก็ไม่กล้าไปจับงูนั้น ใครจะบอกอย่างไรก็ไม่กล้าจับ คือเราบรรลถึงพิษของมัน ความชั่วทั้งหลายก็เหมือนกันถ้าเราเห็นโทษของมันก็ไม่อยากทำขอให้เราปฏิบัติไปพิจารณาไปมันจะถอนของมันเอง

๑๐. การนับถือศาสนา (อุปมาด้วยกบเด่านั่งเฝ้ากอบัว)

โยมบ้านก่อกคนหนึ่งอยู่บ้านอาดมาบ้านอยู่ริมวัด แยกไปไหนมาไหนผ่านวัดทุกวัน แต่ไม่รู้จักอะไรฟังเทศน์ก็ฟังแต่แหลมัทรีจนหุจะหนวก ไม่รู้จักธรรมะ ต่อมาย้ายบ้านไปอยู่วานรนิวาสโชคดีไปฟังธรรมเห็นบุญเห็นบาปเห็นอนิจจังทุกขังอนัตตากล้ามบอก ว่า มันชั่วจริง ๆ ครบท่านอาจารย์ นี่แหละอยู่ในกล้วัดน่าจะไต่บุญไต่กุศล แต่ไม่รู้เรื่องสมกับที่ท่านว่า

กบเด่านั่งเฝ้ากอบัว อยู่บนหัวกลิ้งบัวบ่ต้อง

แมงก่ององบินฝ่ายแฉ่วมา เอาเกสรดอกบัวไปจ้อย

กบอยู่กอบัวแต่ไม่รู้จักบัว ดอกบัวจะบานจะตูมจะร่วงจะโรยก็ไม่รู้เรื่อง วันดีคืนดีอาจโดนด้ามเสียมเขาหรือก้นฉันใด ตาแก่คนนั้นก็เหมือนกันอาดมาเทศน์ให้ฟังว่ากบเด่านั่งเฝ้ากอบัวนี้บรรลพบรุษเราที่ท่านว่า ธัมโม จ ทูลลโถ

๑๑. การสอนของบรรลพบรุษ (อุปมาสังขารกับการหว่านข้าวตอก)

ความจริงบรรลพบรุษท่านสอนว่า คนเราเหมือนข้าวตอก เวลาหว่านไปมันก็กระจัดกระจายไปเหมือนสังขารร่างกายนี้ มีลูกมีเมีย มีลูกเต่าเหล่าหลานมีเนื้อหนังมีแขน ขา หู ตา เป็นต้น ผลสุดท้ายก็กระจัดกระจายกันไปอย่างนี้ แดกกระสานชานเช่นไปตามสภาวะเกิดในโลกนี้มันก็มีแค่นี้ เหมือนข้าวตอกดอกไม้นี้แหละที่เรียกราดไปตามดินตามหญ้า สังขารร่างกายนี้มันก็แค่นี้ท่านให้พิจารณาอย่างนี้แต่เราก็ม่าหว่านให้ฝึกิน ไปคนละเรื่องอีกแล้วเรื่องเหล่านี้พิจารณาให้มาก ๆ หน่อยพิจารณาให้ดีถ้าเราเข้าใจตัวเราแล้วสบายนี้ละการประพฤติปฏิบัติมันถึงต่างกัน

๑๒. กุญแจภavana (อุปมาเหมือนการตกต้นไม้)

ปฏิจสุมปบาทธรรมก็เหมือนกันอริชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขารสังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป ฯลฯ เราเคยเล่าเรียนมาศึกษามาเป็นจริงคือท่านแยกเป็นส่วน ๆ ไปเพื่อให้นักศึกษารู้แต่เมื่อมันเกิดมาจริง ๆ แล้วมันไม่ทันหรือรู้จากปริยัติต่างจากปฏิบัติ อุปมาเหมือนเราตกจากยอดไม้ก็ดับถึงดินโน้น ไม่รู้ว่ามันผ่านกิ่งไหนบ้าง จิตเมื่อถูกอารมณ์ปั่นขึ้นมา ถ้าชอบใจก็ถึงดีโน้น อันที่ติดต่อกันเราไม่รู้ มันไปตามที่ปริยัตินั่นเองแต่มันก็ไปนอกปริยัติด้วย มันไม่บอกว่ายตรงนี้เป็นอริชชาตรงนี้เป็นสังขาร ตรงนี้เป็นวิญญาณตรงนี้เป็นนามรูป ท่านพูดถึงขณะจิตอย่างเต็มที่ของมันจริง ๆ เมื่อมันพลาดจากต้นไม้ไปปุบปับได้คุณว่ามันก็นี้ก็พุดเห็นแต่มันตมถึงดินเจ็บแล้ว

๑๓. เข้าวัดทำไม (อุปมาคนเหมือนปลาในน้ำไม่เห็นน้ำ)

เมื่อเรามาวัดนำอาหารมาถวาย พาลูกหลานมานั่งให้เรียบร้อยทำวัตรสวดมนต์ถึงสวดไม่ได้ก็นั่งฟังให้จิตรวมเป็นสมาธิ ฝึกให้สงบอย่างนี้ เป็นบุญเป็นกุศล เป็นเครื่องนำให้เรา ให้ลูกหลานเราเข้าสู่ธรรมะได้ ไม่ใช่เข้ามามวัดแต่ไม่เห็นวัด เหมือนปลาอยู่ในน้ำไม่เห็นน้ำ ใส่เดือนอยู่ในดินไม่เห็นดิน

๑๔. เข้าใจความเหมือนในความต่าง (อุปมาด้วยพระอริยะกับคนบ้า)

พระพุทธเจ้านั้นไม่เหมือนมนุษย์ธรรมดาตามมนุษย์ถ้าผิดปกติแล้วมีสองอย่าง คือผิดปกติไปในทางสูง ก็เรียกว่าเป็นพระพุทธเจ้าเป็นพระอรหันต์เจ้าเป็นพระพุทธเจ้าขึ้นไปเลย ถ้าผิดปกติลงข้างล่างก็เป็นบ้าเท่านั้นแหละเห็นใหม่ เป็นบ้าเป็นโรคประสาทผิดปกติเหมือนกัน ผิดปกติทางข้างล่างข้างต่ำส่วนมนุษย์ปุถุชนธรรมดาสามัญชนธรรมดาอยู่ระหว่างกลาง

๑๕. ข้อวัตรทรงไว้ (อุปมาด้วยฐานตึก, กวาดของสกปรก)

จะนั้นข้อวัตรปฏิบัตินี้เพื่อให้เข้าไปรู้ไปเห็นสิ่งทั้งหลายเหล่านั้นมันก็เป็นคล้ายๆ พื้นฐาน อย่างเราจะปลูกอาคารสักหลังหนึ่ง มันมีข้างบนสองชั้นสามชั้นมันก็อยู่ข้างบนโน้นแต่พื้นฐานก็คือตัววางรากฐานนี้เองมันจะทรงตัวมันอยู่ได้ก็เพราะรากฐานของมันมั่นคง

ข้อวัตรทั้งหลายมีกำลังมาก ที่ไหนในวัดที่จะทำได้ไม่ว่าจะเป็นในกฎของเรา ในกฎคนอื่นก็ดี ที่มันสภปรกรกรุงรังทำเลยไม่ต้องทำให้ใคร ไม่ต้องทำเอาหน้าเอาตาจากใคร ทำเพื่อข้อปฏิบัติของเรากวาดกฎ กวาดเสนาสนะให้มันสะอาดถ้าเราทำเช่นนี้ เหมือนเรากวาดของสกปรกออกจากใจของเราเพราะเราเป็นผู้ปฏิบัติ อันนี้ให้มันมีอยู่ในใจของพวกเราทุกคน ความสามัคคีนั้นไม่ต้องเรียกร่องหรือ เป็นเลย

๑๖. คุยกรรมฐานกับอาจารย์มหาวิทยาลัย (อุปมาด้วยการเรียนจากธรรมชาติ)

พระกรรมฐานโดยมากไม่ได้ศึกษาธรรมะตามตัวหนังสือ ไม่ได้เรียนตามบทเรียนในตำราท่านเรียนธรรมะจากอาการที่เกิดขึ้นในจิตหาความจริงจากธรรมชาติอย่างเช่นเขาเขียนว่าสิ่งนั้นคือม้า เราก็ไม่ใช่รู้เพียงแต่ชื่อมันเฉย ๆ เราจะต้องเดินไปดูตัวม้าจริง ๆ จึงจะรู้จักม้าได้ตามความเป็นจริงทั้งหมด การปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์ก็เหมือนกันเมื่อรูว่าสิ่งนี้คือทุกข์เราก็พิจารณาตามไปหาตัวทุกข์จริง ๆ ให้เห็นตัวทุกข์ให้ชัดเจนเมื่อเห็นตัวทุกข์แล้วก็จะไม่สร้างความทุกข์ขึ้นมาอีก

๑๗. ของดีแท้ (อุปมาด้วยช้างเผือกผู้คนปรารถนา)

พอเป็นเจ้าของแล้วงานนิมนต์มีมาก บางทีผมก็ไม่ไป เขาจะให้ไปเทศน์ออกโทรทัศน์ ผมไม่ยอมไปถ้าเขาอยากรู้อยากเห็นธรรมเขาต้องมาหาผมเอง เหมือนร้านอาหารดีอยู่ไกลแค่ไหนคนก็ตามไปอุดหนุน ผมทำตัวเหมือนอีกา เราทำท่าไปจับ มันหนี หนีไปยื่นล่อเรอีก ลองตามไป มันหนีแถมผงกหัวผงกหาง ซึ่งเหมือนผม พอเขาเข้ามาใกล้ ผมก็ถอยไปอีกหน่อย แต่เราก็มีเมตตามูทิตาต่อคนทุกคน แต่นั่นแหละ เมตตาก็ต้องมีปัญญาด้วย ไม่งั้นเราเองเป็นทุกข์เช่น บางที่เขาส่งพระมาอยู่กับผม ผมก็รับไว้ อยู่ได้ก็อยู่ อยู่ไม่ได้ก็กลับ ผมเคยทำของผมเช่นนี้ก็ยังคงทำอยู่ จะให้ครึ่ง ๆ กลาง ๆ พอได้ยศจะเปลี่ยน ยศศักดิ์เป็นเรื่องของการสมมติ เหมือนพระราชเจ้าจับช้างเผือกไปอยู่เมืองเป็นคู่บารมี แต่ช้างมันชอบอยู่ป่า มันไม่ชอบสร้อยสังวาลที่ตกแต่งมันหรือ

๑๘. ต่างยังมีเหมือน (อุปมาด้วยพืชพันธุ์ต่าง ๆ)

จริตทั้งหลายนี้แม้ผิวเผินคล้ายจะต่างกัน แต่โดยสังขธรรมจะเหมือนกันในความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา ความที่ไม่อาจยึดมั่นหมายมั่นได้ เปรียบได้กับมะนาว พริก อ้อย บอระเพ็ด ทุกอย่างเกิดจากดิน แต่รสจะต่างกัน มะนาวมีสรเปรี้ยว

พริกมีรสเผ็ด อ้อยมีรสหวาน ส่วนบอระเพ็ดมีรสขม สิ่งเหล่านี้เหมือนกันคือ นอกจากจะเกิดจากดินแล้ว มันยังต้องตายเหมือนกัน เราจะหารสเผ็ดจากมะนาวก็ได้ หารสขมจากน้ำตาลอ้อยก็ได้ กินเปรี้ยวเกินไปก็เกิดถ่ายท้อง กินหวานเกินไปก็ปวดตามข้อ กินบอระเพ็ดมากเกินไปก็มีลมออกหู เช่นเดียวกับพระสารีบุตรมีปัญญามาก พระโมคคัลลานมีฤทธิ์เดชมาก พระสิวลีมีลาภมาก แต่ละองค์มีเอตทัคคะแตกต่างกัน แต่เหมือนกันในแง่ของความบริสุทธิ์

๑๙. เอโก ธัมโม (อุปมาพระธรรมมีหนึ่งเดียว)

ท่านเองท่านขอการปฏิบัติแบบเซ็น แม้พระไทยบางองค์ก็ไปปฏิบัติที่อินเดีย ลังกา เกาหลี ไม่ว่าปฏิบัติที่ไหน ก็ถือว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พระธรรมเป็นนามธรรมอันเดียวกัน พระทุกชาติมีกิเลสเหมือนกัน จึงต้องละกิเลสตัวเดียวกัน ธรรมะจึงเป็น เอโก ธัมโม ขออย่าให้เราติดใจสงสัยเกี่ยวกับรูปแบบคัมภีร์ อาจารย์ เพราะสิ่งเหล่านั้นเป็นเปลือกนอก ที่ไหน ๆ ก็มี คนแก่ คนเจ็บ คนตาย

๒๐. ความรักหรือกาม (อุปมาด้วยกล้วยน้ำหว้าแฝงยาพิษ)

ผมก็บวชมา เข้าวัดตั้งแต่อายุ ๙ ขวบเลยพยายามมันอยู่อย่างนี้ แต่ไม่ค่อยจะรู้เรื่องหรืออกสมัยก่อน มารู้อเมื่อเป็นพระนั้นแหละ พอบวชมาแล้ว โอโห้ มันกล้วยทั้งนั้นแหละมันคล้าย ๆ ว่าเห็นกามที่เขาอยู่นะ ไม่เห็นความสนุกกับเขาแต่เห็นความทุกข์มากกว่า มันคล้าย ๆ กับกล้วยน้ำหว้าใบหนึ่งเราไปทานมัน มันก็หวานดีอยู่ มันมีรสหวานก็รู้อยู่ แต่เวลานี้รู้ว่าเขาเอา ยาพิษไปฝังไว้ในกล้วยใบนั้น แม้จะรู้ว่ามันหวานเท่าไรก็ช่าง ถ้ากินไปแล้วมันจะตายใช่ไหม ความเห็นมันเป็นเช่นนั้นทุกที ว่าจะกินก็เห็นยาพิษฝังอยู่ในนั้นทุกทีนั้นแหละ มันก็เลยถอยออกมาเรื่อย ๆ จนกระทั่งมีอายุพรรษามากขนาดนี้แล้วถ้าเรามองเห็นแล้ว มันไม่น่ากินเลยนะ

ในการสั่งสอนของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภัทโท) นั้น มีข้อเด่นที่การสอนจึ้งดูได้ตรงใจ สั้น แต่ทว่ากินใจ ประทับใจ มีลูกศิษย์ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ทั้งๆที่ไม่รู้ภาษาไทย และท่านก็ไม่รู้ภาษาต่างประเทศก็สามารถสื่อสารกันเกิดความเข้าใจได้ดี ซึ่งถือเป็นลักษณะพิเศษ เป็นความสามารถที่อัศจรรย์...ถือได้ว่าเป็นแบบอย่างที่ดี

๒๑. ความกลัวตาย (อุปมาดังหนังหน้ากลองหรือน้ำล้นโถง)

ความกลัวมันเต็มเอี้ยดแทนที่อยู่แน่นเหมือนกับกลองจะคิดไปไหนมาไหนไม่ไปมีแต่กลัวเท่านั้นตั้งแต่เกิดมาไม่เคยมีกลัวเหมือนครั้งนี้เลย มีความกลัวแน่นอยู่ เหมือนกลองเพลอย่างนั้นแหละ นั่งอยู่เหมือนไม่ถูกอาสนะทำความรู้ไว้เท่านั้นกลัวมากมันกลัวมากจนเปรียบเหมือนกับน้ำที่เราเทใส่ในโถง เทใส่มากเต็มแล้วมันก็ล้นออกมา มันกลัวมากจนหมดกลัวแล้วก็ล้นออกมาใจถามว่ากลัวอะไร อีกใจตอบกลัวตาย กลัวตายมันอยู่ที่ไหน ตายเลยอยู่กับตัวเองมันก็ตายเหมือนกันเพราะตายก็อยู่กับตัวนี่หว่ามันไม่ได้หรือกลัวเลยเปลี่ยนพลิกกลับหันที่เปลี่ยนขึ้นมาทันที ปานฝ่ามือกับหลังมือเราพลิกกลับอัศจรรย์เหลือเกิน

๒๒. ความรักของปฤชฌ (อุปมาด้วยการเคี้ยวหัวถอย)

เรื่องตรัสรู้ธรรมเราได้ยินว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้ธรรมะก็นึกว่าเป็นเรื่องของท่านทุกอย่าง ไม่ใช่เป็นเรื่องของเราทุกคนก็ได้อันไหนรู้แล้วละ นั่นแหละเป็นเครื่องหมายของเรา เหมือนเราเคี้ยวกินอะไรบางอย่าง รู้สึกคัน รู้แล้วก็คายทิ้งความรู้ชนิดนี้แหละปฤชฌเราควรรู้ เหมือนหัวถอยเมื่อรู้ว่ามันคันกินไม่ได้เรายังจะกินอยู่หรือก็มีแต่จะทิ้งเท่านั้นมันรู้แบบนี้แหละ

๒๓. ภาษาใจสำคัญที่สุด (อุปมาด้วยการเลี้ยงหมา)

เรื่องการสงฆ์รูปแบบภายนอกนี้ ญาติโยมไม่ว่าไทยว่าฝรั่งสงฆ์กันมาก ปัญหาที่โยมถามท่านเป็นประจำ เมื่อเข้ามาเห็นพระฝรั่งเดินไปเดินมาอยู่ในวัดป่าพงก็คือ หลวงพ่อสนพระฝรั่งอย่างไร พระฝรั่งจะอยู่รวมกับพระไทยอย่างไร เพราะความเป็นอยู่คุ้นเคยมาต่างกัน จนบางครั้งหลวงพ่อก็คลายสงสัยเขาโดยการถามเขาว่า

บ้านโยมเลี้ยงหมา : แมวไหม

เขาตอบว่า : เลี้ยงอยู่ครับ

ท่านกล่าวว่า : โยมเลี้ยงหมาต้องพูดภาษาหมาไหมละ พระฝรั่งก็เช่นกัน มิได้แตกต่างจากพระไทยเลยท่านมาบวชเพื่อแสวงหาหนทางดับทุกข์เหมือนกันใหม่ ๆ ก็อาจมีความรู้สึกที่ ภาษาเป็นอุปสรรคกัน อยู่ไป ๆ ก็สบาย เช่นพระฝรั่งมาใหม่ ๆ ฉันทอาหารก็ไม่หลงอยู่ไป ๆ บอองค์ฉันปลาร้าเก่งกว่าพระไทยอีก

๒๔. ความเห็นธรรมที่ตรัสรู้ (อุปมาด้วยวิชาครู)

คนที่ไม่เรียนวิชาครุนั้นคือใคร ก็คือคนที่ไม่เรียนวิชาครูจนสอบได้ตามหลักการของเขาแล้วไปสอนนักเรียนได้ชื่อว่าเป็นครู ถ้าครูตายไป แต่วิชาของครูไม่ได้ตาย ยังอยู่ ใครยังเรียนวิชานี้ต่อไปอีกวิชามันไม่หายวิชามันไม่ตายครูคนที่ตายนั้นไม่ได้เอามันไปด้วยมันยังอยู่ ธรรมที่ตรัสรู้ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เหมือนกันอย่างนั้น

๒๕. เนื้อแท้แห่งธรรมวินัย (อุปมาด้วยทะเลมีรสเดียว)

น้ำที่ไหลจากห้วยหนองคลองบึงต่าง ๆ ที่มีน้ำไหลลงสู่ทะเลเมื่อมันไปตกถึงทะเลแล้วมันก็มีสีครามรสเค็มด้วยกัน มนุษย์เราทั้งหลายก็เช่นกันจะอยู่คนละทิศคนละทางก็ช่างจะอยู่ที่ไหนก็ตามเมื่อลงสู่กระแสของธรรมะแล้วมันก็ลงสู่ธรรมะอันเดียวกัน พุทธศาสนานี้ไม่มีชาติไม่มีโคตรแบ่งเป็นพระไทยพระฝรั่งนั่นมันเปลือกนอก อย่าจับเอาเปลือกนอกมาเป็นปัญหาให้เราฉันทเนื้อแท้แห่งธรรมและอย่าไม่สบายใจในเรื่องไม่เป็นเรื่อง ให้ระวังใจ ทำแต่ภาวนาไปพิจารณาไปจะเหยียดนั่งยืนนอน ให้รู้อยู่แต่พุทธโธ จะห่มสบงให้มีสติรู้อยู่กับพุทธโธ อยู่กับปัจจุบันเท่านั้นพอแล้ว

๒๖. มิจจาสมาธิ (อุปมาด้วยมิดคมแต่ไม่ใช้)

มิจจาสมาธิคือความที่จิตเข้าสู่สมาธิเจียบหมดไม่รู้อะไรเลยปราศจากความรู้ตั้งอยู่สองชั่วโหมงก็ได้กระทั่งวันก็ได้แต่จิตไม่รู้ว่ามันไปถึงไหนมันเป็นอย่างไรไม่รู้เรื่องนี้สมาธิอันนี้เป็นมิจจาสมาธิ มันก็เหมือนมิดที่ลับให้คมดีแล้วแต่เก็บไว้เฉย ๆ ไม่เอาไปใช้มันก็ไม่เกิดประโยชน์อะไรอย่างนั้น ความสงบอันนั้นเป็นความสงบที่หลงคือว่าไม่ค่อยรู้เนื้อรู้ตัวเห็นวถึงที่สุดแล้วก็ไม่ค้นคว้าอะไรอีกต่อไปจึงเป็นอันตรายเป็นข้าศึกเช่นนั้นอันนี้เป็นอันตรายห้ามปัญญาไม่ให้เกิด ปัญญาเกิดไม่ได้เพราะขาดความรู้สู้กรับผิดชอบ

๒๗. ชีวิตแต่งงานครอบครัว (อุปมาด้วยถูกครอบและถูกทิ่มแทง, อสรพิษ)

ครอบหมยความว่า งาม (ภาษาอีสาน) คนเราอยู่เฉย ๆ ไม่มีอะไรมาครอบมางมมันสบายหายใจก็สบายเดินไปเดินมาก็สบายลองเอากะเพียด (รูปร่างเหมือนส้ม) มาครอบเดี๋ยวนี้ซึ่งจะอยู่สบายใหม่นี้หมายถึงการครอบ ครัวก็หมายถึงการทิ่มแทงถ้าหากมีคนหนึ่งเอาอะไรมาครอบ อีกคนหนึ่งเอาหอกไปทิ่มแทง ไปแหงจะอยู่ตรงไหนก็อยู่ไม่ได้นี่คือครอบครัวบรรพบุรุษเราตั้งชื่อว่าครอบครัวคือ มันยุ่งนั่นเองมันมีปัญหาหลายเราจะต้องพากันมาแก้ความยุ่งทั้งหลายเหล่านี้ ให้ตัดความยุ่งใจ นั่นใจของเรา วันนี้แต่งงานกันก็รักกันห่วงกันดีอยู่แต่ว่ามันไม่เป็นอย่างนี้ไปเรื่อย ๆ นะ เหตุการณ์ข้างหน้าโน้นมันยังมีมากกว่านี้ บางทีมันจะเกลียดกันก็ได้นะเกลียดจนแทบเลิกกันกาแก้ปัญหาละเหล่านี้เป็นของสำคัญ เช่นการทำมาหากิน ผู้หญิงหรือผู้ชายจะต้องอยู่ในวงจำกัดวงจำกัดของเจ้าของการมาหาสู่กันการใช้จ่ายเงินทองต้องอยู่ในวงจำกัดทั้งนั้น

๒๘. ชีวิตสังขาร (อุปมาด้วยก้อนเหล็กแดง)

ก่อนสังขารที่เกิดขึ้นมาสงบหรือไม่สงบพิจารณาเรื่อยไปจนได้เห็นว่า สิ่งเหล่านี้เหมือนก้อนเหล็กแดง ชั้นห้าเหมือนก้อนเหล็กแดง เมื่อมันแดงรอบแล้วไปจับตรงไหนมันจึงจะเย็นได้มีที่เย็นใหม่เอามือแตะข้างบนดูชี้ข้างล่างแตะข้างโน้นข้างนี้ ดูชี้ตรงไหนมันจะเย็นเย็นไม่ได้เพราะก้อนเหล็กมันแดง ไร้ไปหมดชั้นห้านี้ก็ฉนั้น

๒๙. พระป่า (อุปมาด้วยไก่อป่า)

อาตมาขออนุโมทนาที่โยมอุตสาหมาถามปัญหาพระป่า พระป่าก็เหมือนไก่อป่า ไม่เหมือนไก่อบ้าน ไก่อบ้านนั้นถึงเวลาเขาก็เอาข้าวมาให้กินได้เวลาเขาก็เอาไปเชือด ไก่อป่านั้นมันหากินด้วยตนเองเวลามีภัยมันก็หนีภัยเอง จะให้ไก่อป่าเป็นไก่อบ้านไม่ได้ เช่น เราได้ยินเสียงไก่อป่าร้อง ลองไปหาเถิด หาไม่พบหรอก เพราะมันฉลาดวงไว แต่ไก่อบ้านนั้นถ้าได้ยินเสียงร้องแล้วง่าย หาไม่ยาก จับไม่ยาก พระอยู่ป่าฉันวันละหนฉันในบาตร มีชีวิตที่เรียบง่าย กินง่าย นอนง่าย แต่ไม่มักง่าย อยู่เย็นเป็นอิสระจากเครื่องขัง

๓๐. การรู้เห็นธรรม (อุปมาดั่งการฟังเทศน์ของพระพุทธเจ้าโดยตรง)

ไม่ว่าเราจะยืนจะเดินหรือนั่ง หรือนอนใจของเราจะมีสติคุ้มครองระวังรักษาอยู่เสมอเมื่อเห็นของภายนอกก็เห็นของภายใน ถ้าเห็นของภายในก็เห็นของภายนอก มันเหมือนกัน ถ้าเข้าใจอย่างนี้เราก็ได้ฟังเทศน์ของพระพุทธเจ้า เรียกว่า พุทธภาวะ ผู้รู้เกิดขึ้นมาแล้วเกิดขึ้นมามันรู้แล้วรู้การภายนอก รู้การภายใน ธรรมทั้งหลาย ที่มันเป็นมาถ้าเข้าใจอย่างนี้แม้เรานั่งอยู่ไต่ลมไม้ ก็เหมือนกันกับพระพุทธเจ้าท่านเสด็จมาเทศน์โปรดเราเราได้ฟังเทศน์ของพระพุทธเจ้าอยู่เสมอ เราจะยืนเดินจะนั่งนอนได้ฟังเราจะได้เห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส โผฏฐัพพะธรรมารมณ์ ฟังอยู่เสมอ เหมือนกับพระพุทธเจ้าเสด็จมาเองพระพุทธเจ้าก็คือผู้รู้ในใจเราแหละ

๓๑. ตามดูจิตวันละน้อย (อุปมาปัญญาต่างจากสัญญา)

พยายามทำกันไปเรื่อย ๆ คนอื่นบอกมันไม่รู้จักมันจะต้องไปพบด้วยตนเองไม่ต้องเอาที่ละมากหรอกเอาน้อย ๆ แต่เอาทุกวันนั่งสมาธิทุกวันแล้วก็เดินจงกรมทุกวัน มันจะมากหรือน้อยเราก็ทำทุกวันแล้วก็เป็นคนที่พูดน้อยแล้วก็ดูจิตของตัวเองตลอดเวลา เมื่อดูจิตของตัวเองอะไรมันจะเกิดขึ้นมาแล้วมันจะสุขหรือ มันจะทุกข์อะไรเหล่านี้ก็บอกปิดประตูเสกมันเสียว่าเป็นของไม่แน่นอนเป็นของหลอกลวงทั้งนั้นผู้ที่เรียนศึกษามาก ๆ นั้นนะมันเป็นด้วยสัญญาไม่ใช่ปัญญาสัญญาเป็นความจำ ปัญญาเป็นความรู้เท่าทันมันไม่เหมือนกันมันต่างกันบางคนจำสัญญาเป็นปัญญา ถ้าปัญญาแล้วไม่สุขกับใครไม่ทุกข์กับใคร ไม่เดือดร้อนกับใคร ไม่เป็นทุกข์เป็นร้อนกับจิตที่มันสงบหรือไม่สงบสัญญาไม่ใช่อย่างนั้นนะ มันเกิดความยึดมั่น

ถือมันเป็นทุกข์เป็นร้อนไปตามอารมณ์ทั้งหลายเหล่านั้น

๓๒. ตจโจโปลฺลีละ (อุปมาด้วยใบลานเปล่า)

ในสมัยพุทธกาลตจโจโปลฺลีละมีปัญหาแตกฉานในคัมภีร์พระไตรปิฎก วันหนึ่งท่านไปกราบทูลถามพระพุทธเจ้า ขณะท่านกำลังกราบลงสาธุการพุทธองค์ตรัสว่า มาแล้วหรือพระใบลานเปล่าซึ่งในใจ แล้วก็เลยพูดกันไปพอท่านจบสมควรแล้วลาพระพุทธองค์กลับวัด กลับอवासแล้วหรือพระใบลานเปล่าพระพุทธองค์ตรัสแต่คำนั้นมาก็มาแล้วหรือพระใบลานเปล่า จะกลับก็กลับแล้วหรือพระใบลานเปล่า ไม่ได้หน้าได้หลัง ท่านเทศน์อยู่เท่านั้น ตจโจโปลฺลีละเป็นอาจารย์ใหญ่คิดในใจเออ ทำไมพระพุทธองค์จึงรับสั่งอย่างนั้น เป็นอะไรหนอ คิดไปคิดมาคิดตามการศึกษาย้อนไปพิจารณาไปจนเห็นว่าเออมันจริงคือใบลานเปล่า คือพระเรียนเฉย ๆ ไม่ได้ปฏิบัติเมื่อมาดูจิตใจของตนก็เหมือนเขากับขรवासๆอยากได้อะไรก็อยากได้เหมือนเขา ขรवासยินดีอย่างไรก็ยินดีอย่างเขาไม่มีความเป็นสมณะ ไม่มีธรรมอันบังเกิดซึ่งในใจ

๓๓. ตวัอุบาทว์ (อุปมาด้วยขานหมากในกระบอกลง)

เหตุจากศิษย์ที่ส่งไปเป็นเจ้าอวาสหนีออกจากวัด เพราะชาวบ้านไม่เชื่อเรื่องคำสอน คือไม่ให้เชื่อเรื่องผี โยมก็ไม่เชื่อยังไหว้ผีไปซื้อเหล้ามากิน วันที่ทอดกฐินก็กินเหล้ากันในวัด ท่านศิษย์ของหลวงพ่อกษัตริย์ไม่พอใจที่ชาวบ้านว่ายากสอนยากเลยหนีออกจากวัดไป หลวงพ่อกษัตริย์ ตอนไม่มีพระก็มาขอพ่อได้พระดีไปก็ไม่เลี้ยงท่านท่านสอนก็ไม่ฟัง มันอุปมาทว่าอย่างนี้จึงเล่าเรื่องอดีตกาลว่า พระราชาพระองค์หนึ่งเกิดความสงสัยว่าอุบาทว์เป็นอย่างไร จึงประชุมเสนาบดีอำมาตย์ขึ้นให้หาตัวอุบาทว์มา อำมาตย์คนหนึ่งไปหาฤาษี ฤาษีจึงเอาขานหมากใส่กระบอกลงไม่ให้ไฟให้มาแสดงแก่พระราชา พอมาถึงพระราชาเปิดดูและส่งให้คนอื่นเปิดดูแล้วตรัสถามว่าเหมือนอะไร บางคนว่าเหมือนจิ้งจก บางคนว่าเหมือนตุ๊กแก ต่างคนต่างมีพรรคพวกสงเสียดกันถึงคณิง พระราชาจึงกล่าวว่า นี่อุบาทว์ลงแล้วเรารีบดูหน้ามันจริง ๆ เกิดว่ามันเป็นอย่างไรพร้อมทั้งเทกระบอกลงก็ให้เห็นเพียงขานหมากเท่านั้นเมื่อแล้วจบก็ถามว่า เข้าใจไหมว่าตัวอุบาทว์เป็นอย่างไรก็คือความหวัต่อ ถือรั้นนั่นแหละ ผู้ใหญ่ก็อุบาทว์ก้านั้นก็อุบาทว์ ถ้าไม่รู้จักผู้หลักผู้ใหญ่ไม่มีสัมมาคารวะ

๓๔. ทำความเข้าใจเกี่ยวเหตุแห่งทุกข์ (อุปมาด้วยเชือกติดตอ)

เปรียบให้ฟังเหมือนดั่งเชือกเข้าไปในป่าอย่างนี้เชือกไปติดตอดิ่งไม้ไปเกิดไม่สบายใจนี้ทุกข์แล้ว เห็นไหมดั่งพัดไปพัดมา ส้อมันติดอะไรวนวายตั้งอยู่นั้นแหละ ดิ่งไม้ไปมันทุกข์วนเวียนอยู่นั้นไม่รู้จักทุกข์ ทุกข์มันเกิดขึ้นเพราะดิ่งไม้ไป มันติดอะไรนะ ก็ไม่ได้คิด พระพุทธเจ้าท่านว่าให้ย้อนกลับมาดูซิมันติดอะไรสาวเชือกมา ๆ นั้นมันติดตอดิ่งไม้ไปมันติดแน่นอยู่ตรงนั้นตรงเหตุที่มันติดนั้นแหละเหตุทุกข์เกิดอยู่ตรงนั้นถอดพรวดออกจากตอกลับสับป้อกลงไปเลยที่นี้ละเดินไปก็ดิ่งได้สะดวกนั้นแก้ตรงที่ทุกข์จะเกิดทุกข์ก็ไม่เกิดละที่นี้ พุดอย่างนี้ก็คงพอเข้าใจขนาดนี้แล้วยังไม่เข้าใจก็หนีเสีย

๓๕. ทางสุขและทุกข์ (อุปมาด้วยงูพิษตัวหนึ่ง, ถนน)

อึดอัดกลืนกลืนโยค ก็คือ ทางตั้งและทางหย่อนนั่นเอง ถ้าเราน้อมเข้ามาพิจารณาให้เห็นในปัจจุบัน ทางตั้งก็คือ ความโกรธ อันเป็นทางเศร้าหมอง กามสุขัลลิกานุโยคก็คือ ความดีใจ ความพอใจนี่ก็เป็นทางไม่สงบ ทางทุกข์ก็เป็นทางไม่สงบ ทางสายกลางมนุษย์เราทั้งหลายไม่ต้องการทุกข์ ต้องการแต่สุข ความจริงสุขนั้นก็คือทุกข์อย่างละเอียดนั่นเอง ส่วนทุกข์ก็คือทุกข์อย่างหยาบ สุขและทุกข์นี้ก็เปรียบเสมือนงูตัวหนึ่ง ทางหัวมันเป็นทุกข์ ทางหางมันเป็นสุข เพราะถ้าลูบทางหัวมันมีพิษ ทางปากมันมีพิษ ไปใกล้ทางหัวมันก็กัดเอา ไปจับหางมันก็เหมือนเป็นสุข แต่ถ้าจับไม่วาง มันก็หันกลับมากัดได้เหมือนกัน เพราะทั้งทางหัวงูและหางงูก็อยู่ในงูตัวเดียวกัน

๓๖. ทางที่ต้องรู้เอง (อุปมาด้วยรสผลไม้)

ผมเคยพูดให้ท่านฟังเสมอว่า ผลไม้นี้เปรี้ยวอย่างนี้ เอาผลไม้ไปทานเสียเอาไปฉันมันเปรี้ยวขณะนี้บางคนก็เชื่อ อย่างท่านก็จะเชื่อว่ามันเปรี้ยวความเชื่อของท่านนะมันเป็นโมฆะ ไม่มีความหมายอะไรมากมาย เพราะที่ท่านว่าเปรี้ยวท่านเชื่อจากผมพูดว่า “มันเปรี้ยว” เท่านั้นละ พระพุทธเจ้ายังไม่สรรเสริญแต่เราก็ไม่ทิ้งเอาไปพิจารณาเอาผลไม้มาฉันดูเสียเมื่อความเปรี้ยวปรากฏขึ้นมานั้นเรียกว่าเรามีพยานในตัวแล้วท่านว่าเปรี้ยวเราเอามาฉันดูก็เปรี้ยว

๓๗. กายวาจาใจทางแห่งความสะอาด (อุปมาด้วยบ้านหลังหนึ่ง)

นี่เห็นง่าย ๆ เรื่องบ้านคือจิตใจของเราเหมือนกันกายวาจาใจนี้เป็นบ้านหลังหนึ่งเหมือนกันถ้าไม่มีธรรมะไม่มีจิตใจอันบริสุทธิ์สอนตัวเอง สอนกายวาจาตัวเองแล้วกายเรามันสกปรก เราไม่รู้ว่ามันสกปรกกว่าเราพูดไปเป็นต้น มันสกปรกอยู่ มันเบียดเบียนผู้อื่นมันเบียดเบียนตนเองอยู่ก็รู้ว่ามันสกปรกเพราะว่า คนที่พูดไม่รู้จกค่าที่พูดไม่รู้ตัวว่า จะพูดอะไรต่อไปไม่ได้พิจารณาคนรักษา บ้านก็เป็นเช่นนั้นแต่บ้านหลังนี้เป็นบ้านภายนอก ถ้าเป็นบ้านภายในก็คือจิตใจของเราเป็นผู้ฉลาด บ้านนี้ก็สะอาดไปนานและถาวรร่างกายจิตใจเราก็ฉันนั้นเหมือนกันถ้าเรารู้จักรักษาความสะอาดทางกายเราก็จะมีความสุข ถ้าเรารู้จักรักษาความสะอาดทางวาจาเรามีความสุข

๓๘. ทำใจให้เป็นบุญ (อุปมาด้วยอยากได้บ้านสวย)

โยมไปทำความดี ก็เหมือนโยมอยากได้บ้านสวยๆ จะปลูกบ้านแต่ไม่ปราบที่มันเสียก่อน เดี่ยวบ้านมันก็จะพังเท่านั้นเองใช่ไหม สถาปนิกไม่ดีนี่ ถ้าเรามีปัญญา ที่ไหนที่ไหนมันก็สบาย มันสบายทั้งนั้น โลกทั้งหลายเขาถูกต้องของเขาหมดแล้ว ต้นไม้ทุกต้นมันก็ถูกต้องตามสภาพของมันแล้ว ต้นยาวก็มี ต้นสั้นก็มี ต้นที่มันเป็นโพรงก็มี สารพันอย่าง ของเขาเป็นของอยู่อย่างนั้น มีแต่ตัวเรานั้นแหละไปคิด เพราะไม่รู้เรื่อง เฮ้ ต้นไม้นี้มันยาวไปอ้าย ต้นนี้มันสั้นไปอ้ายต้นนี้มันเป็นโพรง ต้นไม้มันเขาอยู่เฉยๆ เขาสบายกว่าเรานั้น จึงไปเขียนคำโคลงไว้ที่ต้นไม้ดีกว่า ให้ต้นไม้มันสอนเราได้อะไรบ้างหรือไม่ละ

๓๙. ทำให้เห็นเองแก็เอง (อุปมาด้วยชาวประมง)

การปฏิบัติของพวกเรานั้นไม่ค่อยจะตั้งใจปฏิบัติให้เห็นตามความเป็นจริงกันเปรียบเหมือนกับชาวประมงคนหนึ่งไปสูบล่าในหนองในคลอง สุ่มไป ๆ มีอยู่ครั้งหนึ่งที่มีความรู้สึกว่ามีสัตว์ตัวหนึ่งเข้าไปติดในสุ่มมันสัมผัสด้วยกายเรา ทำให้เราพอ

จะรู้ได้แต่เมื่อสัมผัสถึงใจเราก็กังไม่รู้จัก เพียงแต่รู้ว่ามันตัวอะไรอย่างหนึ่งมาปรากฏอยู่ในสมของเข เขาก็กดปุ่มลงไปให้แน่น เรากลัวว่าถ้าเป็นปลาแล้วมันจะหนีออกไปคลาดก็รู้สึกว่ามันยาว จะว่าเป็นงูก็ไม่ใช่ จะว่าเป็นปลาไหลก็ไม่ใช่สงสัยอยู่อย่างนี้ คนสุมปลาคอนนั้นก็ไม่มีสบายใจไม่รู้ว่ามันจะทิ้งหรือจะเอามันได้อย่างนี้ก็เป็นวิจิตรจินา จึงเรียกว่าปัญหาสับสนในที่สุดก็เลยล่องลงไป จับเอามันขึ้นมาอย่างระมัดระวังพอมันพ้นน้ำขึ้นมาคละลาย ๆ เป็นแจกเห็นชัด รู้ชัดเจนว่ามันเป็นงูกว้างป็นลงโดยไม่รู้ตัวเลย ตัวเรานี้มันก็เตือนตัวเองมันรู้สึกของมันเองมันแกเองวางเอง

๔๐. ทำให้ถึงที่สุด (อุปมาด้วยคนถึงธรรม)

การกระทำอย่างนี้เรียกว่าทำถูกแล้วพ้นภัยแล้วก็กระทำอย่างสนิทใจเลย แต่คนคนนั้นในทางธรรมถือว่าเป็นคนโง่ที่สุดคือเป็นคนดูถูกตัวเองที่สุด คนเป็นจริงนั้นเมื่อจิตมันเป็นธรรมะเมื่อธรรมะเป็นจิตมันจะกลมกลืนเป็นอันเดียวกันเลย จะไปทำผิดที่ตรงไหนเป็นต้น ก็ต้องมีคนเห็นดังนั้นถึงจะไปอยู่ตรงไหนก็เป็นอยู่อย่างนั้นจึงเป็นธรรมะไม่กล้าทำเพราะใจมันเป็นธรรมะแล้วพระอรียสาวกทุก ๆ องค์เมื่อใจเป็นธรรมะแล้วก็ต้องเป็นอย่างนั้นทุก ๆ องค์ ที่ลับไม่มีที่แจ้งไม่มีอะไรมันก็ไม่รู้ รู้แต่ว่าท่านประพฤติปฏิบัติถึงที่แล้ว ถ้าธรรมะเข้าถึงใจก็จะหมดสงสัย

เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2536) ได้แสดงทัศนะว่า หลวงพ่อชา เป็นพระปฏิบัติที่น่าสนใจ ท่านใช้ชีวิตแบบที่บาลีเรียกว่า สุตวา สาวโก (พระสาวกผู้ใฝ่สดับ) คือท่านมีวิญญานของผู้ใฝ่รู้ใฝ่ปฏิบัติจริงขณะที่ท่านเรียนนักธรรมบาลีเริ่มแปลธรรมบท ท่านคิดว่า ทำไมเราต้องมานั่งแปลวิธีปฏิบัติจากตำรา ทำไมเราไม่ออกไปแสวงหาทดลองด้วยตนเอง ความคิดเหล่านี้กระตุ้นให้ท่านออกเดินธุดงค์เพื่อฝึกปฏิบัติทดลองด้วยตนเอง ท่านทดลองและทดสอบอะไรบ้าง ท่านได้เล่าให้ลูกศิษย์ฟังในภายหลังล้วนแต่เรื่องผู้ที่มีใจไม่เด็ดเดี่ยวมันคงไม่สามารถทำได้ แต่ท่านก็ผ่านมาแล้วทั้งสิ้น เราไม่รู้ว่าท่านได้เข้าถึงธรรมะระดับไหนแต่อ่านคำสอนของท่านแล้ว ทุกถ้อยคำล้าลึกกินใจกระจ่าง ชัดตรงไปยังการดับทุกข์ หลวงพ่อท่านบอกสานศิษย์ว่า คำสอนของผมนอกตำรา แต่อยู่ในขอบเขตอาจไม่ถูกคัมภีร์ แต่มันถูกสัจธรรม

๔๑. ทางที่ถูก (อุปมาด้วยการตักน้ำออกจากตุ่ม)

อะไรต่าง ๆ ที่เข้ามา ก็จะเอามาพิจารณาแล้วก็วางไป ปล่อยไปคล้าย ๆ กับน้ำในตุ่ม ถ้าเราเอาขันไปตักออกมาขันหนึ่ง แล้วก็เททิ้ง ตักออกมาขันที่สองแล้วก็เททิ้ง ตักแล้วก็เททิ้งอยู่อย่างนั้น น้ำที่อยู่ในตุ่มมันก็ต้องมีเวลา มีโอกาสที่จะแห้งหมดไปได้ เพราะมันเข้าไปถึงจิต ถ้าหากเราไม่เห็นอย่างนั้น มันก็เหมือนตักน้ำใส่ตุ่มแล้วก็ตักออกไปตักใส่ขันในตุ่มหนึ่งขัน แล้วก็ตักออกไปหนึ่งขัน ตักเข้าไปเพิ่มหนึ่งขัน แล้วตักออกไปหนึ่งขันอย่างนี้เรียกว่าบุญ ๆ บาป ๆ ผิด ๆ ถูก ๆ ดี ๆ เราทุกคนทำอย่างนี้มันถึงเป็นเรื่องยาก

๔๒. ทางแห่งเหตุผล (อุปมาด้วยการวัดไม้)

คือเห็นเหตุมันก็เห็นผลเห็นผลแล้วก็เห็นเหตุเหมือนคนจับไม้ยาวประมาณ ๒ เมตรขึ้นมาวัดดู โดยใช้มือกำมาจากทางปลายไม้กำมาเรื่อย ๆ ไปจนถึงทางด้านต้นไม้ ก็รู้ว่าไม้นั้นยาวเท่าไร อีกคนหนึ่งมาจับทางต้นไม้ จับกำมา ๆ จนถึงทางด้านปลายไม้ก็จะรู้ว่าไม้นั้นมันสั้นมันยาวเท่าไรนั้นแหละคนหนึ่งวัดจากต้นมาปลาย อีกคนวัดจากปลายมาต้นมันท่อนเดียวกัน

ความสั้นความยาวมันก็เสมอกันอันนี้ก็เหมือนกันฉันนั้นถ้าเรารู้จักพิจารณาเหตุผลเมื่อเห็นผลมันเกิดขึ้นมาเป็นแบบนี้เราก็จะรู้ว่าเพราะอะไรมันถึงเป็นอย่างนี้ เพราะเหตุมันเป็นอย่างนี้ผลมันจึงเกิดอย่างนั้นเมื่อเราทำเหตุอย่างนี้ผลก็เกิดอย่างนั้นอันนี้เราจะพิสูจน์ด้วยกาลเวลา

๔๓. ที่สุดของโรค (อุปมาด้วยการรักษาโรคกรรม)

อย่างเช่นเกิดเป็นโรคขึ้นมา ไปรักษาที่โรงพยาบาลก็ไม่หายจะไปเอาอะไรกับหมออีก ยาทั้งหมดแล้วจะทำอย่างไร เราก็คิดเสียว่าโยนให้กรรมเสีย อันเจ้าของกายก็เป็นของสมมติเท่านั้นเอง อันนี้ก็เหมือนกันฉันนั้น โยนให้กรรมแล้วมันก็หมดเท่านั้นและมันจะไปตรงไหนละ มันสุดอยู่ตรงนั้น ต้องไปคิดอะไรให้มันมากมายเรื่องของการปฏิบัติมันจะต้องเป็นดังนี้

๔๔. ทำบุญละบาป (อุปมาด้วยเด็ดยอดไม้, กะละมังคว่ำ)

การทำบุญกับการละบาปนี้เป็นสิ่งที่สำคัญมากกว่าการทำบุญแต่คนไม่ค่อยจะเอาใจใส่การละบาปคือการตัดราก การทำบุญ คือการเด็ดยอด ยอดยอดไปใช้เด็ดเอายอดไปกินมันก็แตกยอดขึ้นมา แตกใบขึ้นมาอีก ตราบใดที่รากมันยังอยู่ มันก็ยังได้กินอาหารอยู่ยังมีอาหารหล่อเลี้ยงอยู่ยอดมันก็เจริญเติบโตขึ้นมาอีก ความลำบากทั้งหลายมันมีอยู่นี้ เพราะอะไรก็เพราะว่ารากมันยังอยู่คือการกระทำบาปมันยังอยู่ ดังนั้นการละบาปและการบำเพ็ญบุญจึงเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา

เหมือนกะละมังที่ตั้งหงายอยู่กลางแจ้ง ถึงแม้ฝนจะตกลงมาใส่ที่ละหยด ๆ มันก็มีโอกาสที่จะเต็มได้เมื่อเราทำบุญแล้วเรายังไม่ได้ละบาป ก็เหมือนกับเราเอากะละมังไปครอบคว่ำไว้กลางแจ้ง ฝนตกลงมาถูกกันกะละมังเหมือนกันแต่ว่ามันถูกข้างนอก เมื่อมันถูกข้างนอก น้ำก็ไม่มีโอกาสที่จะเต็มในกะละมังนั้นได้ อันนี้เรียกว่า ทำบุญแต่ไม่ละบาป

๔๕. ทางกุศลและอกุศล (อุปมาด้วยการเดินออกจากศาลา, หม้อรั่ว)

เหมือนกับเราเดินไปที่ละก้าว หลายก้าวเข้าระยะทางมันก็สั้นเข้ามา ถ้าเราไม่ทำอย่างนี้คือเดินไปก้าวหนึ่งก็ถอยกลับมาก้าวหนึ่ง เดินไปอีกก้าวหนึ่ง เทียบเอาที่ศาลานี้ก็ได้ถึงแม้เราจะก้าวไปอย่างช้า ๆ แต่เราก้าวไปเรื่อย ๆ เราก็ยังมีโอกาสที่จะพ้นประตูวัดออกไปได้ มันต่างกันอย่างนี้เช่นหม้อมันรั่วปิดช่องที่มันรั่วแล้วจึงเทน้ำใส่กระทะมันรั่วก็อุดรูรั่วมันเสียแล้วจึงเทน้ำใส่เรียกว่ากันกระทะไม่ดีกันหม้อไม่ดี การละบาปของเรายังไม่ดีทำบุญลงไปใส่รั่วออกไปหมด จะเทใส่ลงไปทั้งวันมันก็ซึมรั่วออกไปทีละน้อย น้ำก็เหือดแห้งหมดไป ไม่สำเร็จประโยชน์สมควรความต้องการของเราได้

๔๖. ความต่างที่สำคัญ (อุปมาการเรียนทางโลกกับเรียนทางธรรม)

ในทางโลกนั้น เราสอนความรู้ที่จะให้ปัญญาแก่กัน ปรินญาตรี โท เอก สอนอย่างนี้เป็นการสอนนอกตัว สำเร็จออกไปแล้วก็ยังคุมตนเองไม่ได้ คุมตนเองไม่ให้โกรธเขา ไม่ให้ข่มคนอื่น ๆ อยากรู้ได้จนไม่สามารถจะทำการที่ถูกต้องได้ ต้องคอยรับชังเขา ข้าราชการกินโกง ขัดแย้ง แย่งตำแหน่งอะไรเหล่านี้ ล้วนเป็นเครื่องแสดงถึงการยังไม่ผ่านการสอนตนเองทั้งนั้น ครั้งเมื่อเห็นผู้อื่นทำผิดแทนที่จะเห็นโดยสังขธรรม สงสารผู้กระทำว่าเขาช่างอาภัพจริง ต้องทำบาปเพื่อแลกกับสิ่งปรารถนา กลับไม่คิดอย่างนั้น แต่คิดผิดตามไปหมด แม้สุขภาพดีทำดีมันดี ทำชั่วมันชั่ว ก็ไปแผลงกันว่า ทำดีได้ดีมีที่ไหน ทำชั่วได้ดีมีถมไป นี่แสดงอาการของผู้ไม่เข้าใจธรรม เมื่อเผชิญกับสิ่งร้าย แทนที่จะขมใจพิจารณาให้เห็นความดีในสิ่งร้าย กลับวิ่งไปสะเดาะเคราะห์ รดน้ำมนต์ มีอาการของผู้ที่ยังไม่ถึงคุณของพระรัตนตรัย เมื่อตนไม่สอนตนเอง จิตมันก็มีแต่จะอยากได้ มีแต่ความรู้สึกไม่พอ มีทรัพย์ก็ยังไม่รู้สึกไม่พอ มียศก็ยังไม่รู้สึกไม่พอ ไม่ยินดีในทรัพย์ในยศที่มีอยู่ รวมทั้งตั้งอยู่ในความประมาท มิได้พิจารณาเนื่อง ๆ ว่า ทรัพย์ก็ดี ยศก็ดี สิ่งใด ๆ ก็ดี ถ้ามีอยู่ การไม่มีก็ยอมมาถึง

๔๗. ธรรมชาติคือชีวิต (อุปมาเหมือนต้นไม้)

บางครั้งต้นผลไม้ไม่อย่างต้นมะม่วงเป็นดอกออกมาแล้ว บางที่ถูกลมพัดมันก็หล่นลงแต่ยังเป็นดอกอย่างนั้นก็มีบางขอเป็นลูกเล็ก ๆ ลมก็มาพัดไป หล่นทิ้งไปก็มี บางขอยังไม่ได้เป็นลูกเป็นดอกเท่านั้นก็หักไปก็มี คนเราก็เหมือนกันบางคนตายตั้งแต่อยู่ในท้องบางคนคลอดจากท้องอยู่ได้สองวันตายไปก็มี หรืออายุเพียงเดือนสองเดือนสามเดือนยังไม่ทันโตตายไปก็มีบางคนพอเป็นหนุ่มเป็นสาวไปก็มี บางคนแก่เฒ่าแล้วจึงตายก็มีนึกถึงคนแล้วก็นึกถึงผลไม้ก็เห็นความไม่แน่นอนแม้นักบวชเราก็เหมือนกัน บางที่ยังไม่ทันบวชเลยยังเป็นเพียงผ้าขาวอยู่หนีไปแล้ว บางคนก็อยู่ได้สามสี่เดือนก็หนีไปบางคนอยู่ถึงบวชเป็นเณรเป็นพระได้พรรษาสองพรรษาก็สึกเหมือนกับผลไม้เอาแน่นอนไม่ได้จิตคนเราก็เหมือนกันพอถูกอารมณ์มาพัดไปตั้งไปก็ตกไปเหมือนกับผลไม้

๔๘. ธรรมชาติของจิตใจ (อุปมาด้วยน้ำที่เจือด้วยสี, คนกำพรา)

ใจของเราขณะที่เป็นปกติอยู่ เปรียบเหมือนน้ำฝนเป็นน้ำที่สะอาด มีความใสสะอาดบริสุทธิ์เป็นปกติ ถ้าเราเอาสีเขียวใส่ลงไป เอาสีเหลืองใส่เข้าไป น้ำก็จะกลายเป็นสีเขียว สีเหลืองไปจิตของเรานี้ก็เหมือนกัน เมื่อไปถูกอารมณ์ที่ชบใจ ใจก็ดี ใจก็สลายเมื่อถูกอารมณ์ที่ไม่ชบใจแล้ว ใจนั้นก็ขุ่นมัว ไม่สลาย เหมือนกันกับน้ำที่ถูกสีเขียวก็เขียวไป ถูกสีเหลืองก็เหลืองไป เปลี่ยนสีไปเรื่อย จิตของเราเมื่อไม่มีใครตามรักษามันก็เหมือนคนที่ปราศจากพ่อแม่ที่จะดูแลเป็นคนอนาถา เป็นคนที่ขาดที่พึ่ง คนที่ขาดที่พึ่งก็เป็นทุกข์จิตนี้ก็เหมือนกันถ้าหากขาดการอบรมปมนิสัยทำความเห็นให้ถูกต้องแล้วจิต

นี่ก็ลำบากมาก

๔๙. ธรรมในวินัย (อุปมาด้วยสิ่งเดียวกัน)

หลวงปู่มั่น ฐริทัตโตอธิบายหลักธรรมให้หลวงพ่อบุญพาฟังว่า ท่านของนี่มันมากก็จริงหรือแต่มันน้อย ถ้าเรากำหนดทุกสิกขาบทในศีลानิเทศนั้นมันก็ลำบากมันลำบากจริงแต่ความจริงแล้วนะ ที่เรียกว่าศีลानิเทศนั้น มันเป็นนิเทศอันหนึ่งที่ออกไปจากจิตใจของคนเรานี้ถ้าหากว่า เราอบรมจิตของเราให้มีความอายมีความกลัวต่อความผิดทั้งหลายนั้นแหละก็จะเป็นคนสำรวม จะเป็นคนสังวรจะเป็นคนระวังเพราะความกลัว มิใช่จะไปรักษาทุกสิกขาบท รักษาจิตอันเดียวเท่านั้นก็พอแล้ว

๕๐. ธรรมชาติของชีวิตในโลก (อุปมาด้วยการอยู่ในกรง)

จะทุกข์สุขก็ตามร้องไห้ก็ตาม ร้องเพลงก็ตาม อยู่ในโลกนี้ก็เหมือนอยู่ในกรงเท่านั้นแหละไม่พ้นไปจากกรงมันจะรำวงอยู่ก็รำวงอยู่ในกรง จะดูหนังก็ในกรง กรงอะไรกรงความเกิดความแก่ความเจ็บกรงความตาย เหมือนอย่างเลี้ยงนกเขาเอานกเขามาเลี้ยงไว้แล้วฟังเสียงขันของมันแล้วว่ามันขันดี นกเขาเสียงโต มันเสียงเล็ก ไม่ได้ไปถามนกเขามันเลยว่ามันสนุกหรือเปล่าเพราะเรารู้ว่า มันเอาข้าวให้มันกินเอาน้ำให้มันกินอยู่ในกรงหมด เหมือนเราอยู่ในโลกนี้แหละอันนั้นก็ของฉันนี่ก็ของฉันของฉันสารพัดไม่รู้เรื่องของเจ้าของเราสะสมความทุกข์ไว้ในตัวของเรานั้นเองไม่อื่นไกลหรือเหมือนเราไม่มองถึงนกเขาเราเห็นว่ามันสบายกินน้ำได้กินอาหารได้เห็นว่ามันมีความสุขความจริงแล้วมันทุกข์อยู่อย่างนี้

๕๑. ธรรมคือทุกข์ที่ยังรู้ยาก (อุปมาด้วยทางรก)

ทุกข์คือตัวสังขารธรรมแท้ ๆ เราก็อ้อมอันนี้เสียไม่อยากจะดูทุกข์หรืออย่างคนที่แก่ ๆ เราไม่อยากจะดูอยากดูแต่คนหนุ่มสาว เมื่อไม่อยากจะดูทุกข์มันก็ไม่รู้จักทุกข์ ตลอดก็ภพก็ชาติก็ไม่รู้จักทุกข์ทุกข์นี้เป็นตัวอริยสังขารเป็นสังขารธรรม ถ้าเราเห็นทุกข์ก็ให้ให้เราแก้ไขเส้นทางที่มันรกไปไม่ค่อยจะได้ไปแล้วมันก็รกอยู่นั่นแหละ ความคิดมันก็เกิดขึ้นว่า ทำอย่างไรหนทางนี้มันจึงจะง่ายไปทุกวันคิดทุกวันจิตนี้มันเกิดอย่างนี้ เพราะสิ่งที่ไม่สะดวก คือตัวปัญหามันถึงหาทางเฉลยแก้ปัญหานั้น ถ้าเราไม่ทุกข์มันก็ไม่มีปัญหา เมื่อไม่มีปัญหาก็ไม่มีเหตุให้พิจารณาอะไรเลยอันนี้เราก็เลยข้ามไป ฉะนั้นพระพุทธองค์ท่านจึงทรงสอนเรื่องทุกข์

๕๒. ธรรมคือเกิดและตาย (อุปมาด้วยการได้เทพ)

อย่างน้ำตกที่ตะกอนอยู่นั้นแหละเมื่อยังไม่ขุ่น มันใสเมื่อถูกอะไรมากวนมันก็ขุ่นขึ้นมา ท่านก็เหมือนกันเมื่อมีเสียงได้ยิน เสียงได้ดูรูปได้สัมผัสทางใจเกิดขึ้นมาที่ไม่ชอบใจมันก็ขุ่นขึ้นมาถ้าหากว่าไม่มีขุ่นก็สบาย เช่นท่านอยากได้เทพอันนี้ท่านก็เป็นทุกข์พอไปแสวงหาได้เทพอันนี้มาท่านก็สบายใช่ไหม สมายได้เทพนี้มาเพื่อไม่สบายเหมือนอย่างเกิดนั้นแหละเมื่อเกิดมาแล้วก็มีตายถ้าไม่เกิดมันก็ไม่ตาย คนที่ตายนี้ก็ล้วนแต่คนที่เกิดมาทั้งนั้น คนที่ไม่เกิดไม่ตายอย่างนี้ถ้าเราคิดได้เช่นนี้เราได้เทพมาเราก็รู้ว่าเทพนี้ไม่เที่ยงวันหนึ่งมันจะแตก อีกวันหนึ่งมันจะพังอีกวันหนึ่งขโมยมันจะเอาไปก็ได้ถ้าเทพแตกมันพังขโมยเอาไปมันเรื่องไม่เที่ยงถ้าเห็นอย่างนี้เราใช้เทพนี้ได้อยู่ได้

๕๓. ปัญญาเกิด (อุปมาด้วยน้ำไหลนิ่ง)

โยมรู้จักน้ำที่มันไหลไหม เคยเห็นไหมน้ำนิ่งโยมเคยเห็นไหม ถ้าใจเราสงบแล้วมันจะเป็นคล้าย ๆ กับน้ำมันไหลนิ่ง โยมเคยเห็นน้ำไหลนิ่งไหม ตรงนั้นแหละ ตรงที่โยมคิดไม่ถึงหรือกว่ามันเฉยมันก็เกิดปัญญาได้ เรียกว่าดูใจของโยมมันจะคล้ายน้ำไหลแต่ว่านิ่งดูเหมือนนิ่งแต่ดูเหมือนไหลเลยเรียกว่าน้ำไหลนิ่งมันจะเป็นอย่างนั้นปัญญาเกิดได้

๕๔. นอกเหตุเหนือผล (อุปมาด้วยการดูหลังคาบ้านหลัง)

ในทางพระพุทธศาสนาให้ทำเพื่อไม่ต้องทำอะไร ถ้ามีเพื่ออะไร มันไม่หมดทางโลกทำอะไรเรียกว่ามันมีเหตุผล พระพุทธองค์ท่านทรงสอนว่าให้หันนอกเหตุเหนือผลไม่ว่าจะทำอะไรปัญญาของท่านให้หันนอกเหตุเหนือผล ให้หันอกเกิดเหนือตาย นอกสุขเหนือทุกข์ ลองคิดตามไปซี ลองพิจารณาตามไป คนเราเคยอยู่ในบ้านพอหนีจากบ้านไปไม่มีที่อยู่ไม่รู้จะทำอย่างไร เพราะเรามันเคยอยู่ในภพอยู่ในความยึดมั่นถือมั่น ถ้าไม่มีความยึดมั่นถือมั่นแล้วก็เรียกว่าไม่รู้ว่าจะทำอะไร เหมือนอย่างคนส่วนมากไม่ออกไปพระนิพพาน เพราะกลัวเห็นว่าไม่มีอะไร ดูหลังคาบ้านหลังคาที่ สุดข้างบนคือหลังคาที่ สุดข้างล่างคือพื้น อันนั้นมันเป็นภพข้างบนอันนี้เป็นภพข้างล่างระยะที่หลังคาบ้านเห็นมันว่าง ๆ ก็ไม่รู้จะไปอยู่ตรงไหนต้องไปอยู่บนหลังคาหรือไม่ก็ที่พื้นข้างล่าง

๕๕. นักบวชนักรบ (อุปมาด้วยการรบภายใน)

รบกับความโลภ ความโกรธ ความหลง นี่แหละคือข้าศึก การปฏิบัติในทางพุทธศาสนาทางแห่งพระพุทธเจ้าท่านนั้น รบด้วยธรรมะ รบด้วยความอดทน ต่อต้านซึ่งอารมณ์สารพัดธรรมะกับโลกมันเกี่ยวข้องกันมีธรรมก็มีโลกมีโลกก็มีธรรมมีกิเลสก็มี ผู้ละสางกิเลสคือรบกับกิเลสทั้งหลายนี้เรียกว่า รบภายในรบภายในนั้นต้องจับลูกระเบิด จับปืนมายิงกันเอาชนะเอาแพ้กันเอาชนะคนอื่นก็เป็นทางโลกทางธรรมรบกับตัวเองเอาชนะใจของตัวเองอดทนต่อสู้กับอารมณ์ทุกอย่าง

๕๖. บ้านที่แท้จริง (อุปมาด้วยความสงบ, ไฟไหม้หน้าท่วม)

บ้านที่แท้จริงบ้านข้างนอกไม่ใช่บ้านที่แท้จริงเป็นบ้านสมมติบ้านอยู่ในโลกส่วนบ้านที่แท้จริงของเราคือความสงบ พระพุทธเจ้าทรงให้สร้างบ้านเรือนตัวเองโดยวิธีปล่อยวางให้มันถึงความตาย

๕๗. กุศล,ปัญญา (อุปมาด้วยวิธีคิดเลข)

ถ้าสงบพระพุทธเจ้าท่านไม่ให้เมา ถ้าฟังก็ไม่ให้เมาท่านไม่ให้เมามันจะเป็นทุกอย่างแหละมันมีวิธีตั้งนั้นก็สร้างบุญไปด้วยก็พิจารณาไปด้วย คือกุศล คือบุญญานะ เพื่อจะทำลาย คล้าย ๆ กับวิธีเลขนะ มันมีคุณ มันมีบวก มันมีลบ มันมีหาร มันจึงจะได้จำนวนตามที่เราชอบใจ อันนี้เราไม่เอายังงั้นซี เอาแต่วิธีคุณอย่างเดียวไม่มีที่ใส่วิธีคุณกับวิธีบวกกันเข้าไปเรื่อย ๆ วิธีลบไม่มี วิธีแบ่งก็ไม่ค่อยจะมีชะด้วยนะ ถ้ามีวิธีแบ่ง มันก็เบา มีวิธีลบมันก็เบาซี มันมีวิธีบวกกับวิธีคูณมันก็ยิ่งไปกันใหญ่เท่านั้นแหละ

๕๘. ความนึกคิดของคน (อุปมาเหมือนแสงจันทร์)

จินตนาการที่เกิดขึ้นใหม่ในการเดินทางจากเมืองไทยสู่กรุงลอนดอน ความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ทั้งหลาย ก็เหมือนกับแสงของพระจันทร์ พระอาทิตย์เมื่อถูกเมฆหมอกเข้าครอบงำก็เป็นอย่างหนึ่งเมื่อปราศจากเมฆหมอกก็เป็นอย่างหนึ่ง เป็นเหตุให้คิดต่อไปว่าการเรียนธรรมการรู้ธรรม การเห็นธรรม การปฏิบัติธรรม การเป็นเหล่านั้นนั้นเป็นคนละส่วนไม่ใช่สิ่งเดียวกัน

๕๙. บุญอันประเสริฐ (อุปมาด้วยการรู้ริยสังข)

ถ้าเรารู้เรื่องทั้งหลายเหล่านี้ตามเป็นจริงแล้วคือ รู้ริยสังขนี้แหละ บุญจะเกิดแม้แต่ขรवासอยู่ตามบ้านตามเรือนได้รู้ได้เห็นอย่างนี้แล้วชื่อว่า ชัดความเศร้าหมองออกชื่อว่าชัดเกลากิเลสชื่อว่าชัดเกล้าความคิดเห็นผิदनนั้นออก ชื่อว่าขุดทวาริตนั้นออกจากใจของเราใจเราจะมีความรู้สึกสบายสงบระงับจากความไม่ยึดมั่นทั้งหลาย นี้แหละบุญอันเลิศ คือบุญอันประเสริฐนี้คือบุญชั้นยอดที่พระศาสนาของเราสั่งสอนว่าจิตนี้แหละเป็นผู้สงบจิตนี้แหละเป็นผู้ระงับ

๖๐. ปฏิบัติกันเถิด (อุปมาด้วยหยดน้ำ)

เราต้องประพฤติปฏิบัติไปจนกว่าจะเข้าใจเหมือนน้ำที่เราหยดลงไปอย่างนี้หยดห่าง ๆ บีบ ๆ เราเร่งกามันขึ้นหยดของน้ำมันก็ถี่เข้า เร่งขึ้นไปมันก็ติดกันจนไหลเป็นสายหยดแห่งน้ำมันหายไปไหนมันเป็นสายน้ำถ้ามันติดกันแล้ว เขาไม่เรียกว่าหยดน้ำเขาเรียกว่า สายน้ำ สายน้ำก็เกิดจากหยดน้ำ เราก็ต้องประพฤติปฏิบัติชัดเกล้าไป การปฏิบัตินี้เดี๋ยวก็คิดนั้นคิดนี้ ฟุ้งซ่านไม่ติดต่อกันมันจะคิดไปไหนก็ช่าง มันให้เราพยายามทำให้เรื่อยเข้าไว้แล้วมันจะเหมือนหยดแห่งน้ำมันจะทำความห่างให้ถี่ครั้งเข้า ๆ มันจะติดกันเป็นสายน้ำ

ในคำสอนของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภัทโท) การใช้ภาษาสอนเป็นภาษาที่เรียบง่าย เข้าใจได้ชัดเจนเพราะหลวงพ่อบ้านได้ยกเอาธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น มาเป็นเหตุที่จะสอน รวมทั้งการสอนในเรื่องอาชีพ การดำเนินชีวิตก็ยกเอาอาชีพของผู้ฟังมาพูด โดยประยุกต์เอาหลักธรรมที่เหมาะสมกับอาชีพนั้น ๆ มาสนทนาหรือเทศนา แม้ภาษาที่ท่านใช้จะเป็นภาษาพูด และเป็นภาษาท้องถิ่นของภาคอีสาน ก็ทำให้ผู้ที่มิศรัทธาในตัวท่านได้เข้าใจในหลักธรรมที่หลวงพ่อยกมาในการสอนอย่างชัดเจน สำหรับผู้ไม่เข้าใจในภาษาพูดของท่านก็จะประทับใจในลีลาการสอน และสามารถซึมซับบรรยากาศแห่งความสงบ และรับรู้ถึงความยิ่งใหญ่ในการเผยแผ่ธรรมโดยภาษาจิตของท่านได้ นั่นก็คือหลักธรรมที่ท่านได้สอนนั้นมาจากประสบการณ์ที่เกิดจากการฝึกฝนอบรม จนเข้าถึงความจริงแล้วนำมาเผยแผ่ โดยได้นำ

พระธรรมเหล่านั้นออกมาจากจิตใจอย่างแท้จริง

๖๑. การเรียนปริยัติแต่ไม่ปฏิบัติ (อุปมาด้วยทัพพีตักแกง)

คนที่เรียนปริยัติแล้วแต่ไม่ปฏิบัติก็เหมือนกับทัพพีตักแกงที่อยู่ในหม้อ มันตักแกงทุกวันแต่มันไม่รู้รสแกงที่อยู่ในหม้อ ทัพพีไม่รู้รสแกงก็เหมือนคนเรียนปริยัติไม่ได้ปฏิบัติถึงแม้จะเรียนอยู่จนหมดอายุก็ไม่รู้จักรสของธรรมะเหมือนทัพพีไม่รู้รสแกงฉะนั้น

๖๒. ปัญหาคารปฏิบัติธรรม (อุปมาด้วยพระจันทร์เข้าเมฆ)

บางคนมีปัญญาน้อย นั่งสมาธิได้ง่าย สงบ สงบเร็วที่สุด ใจ แต่ไม่ค่อยมีปัญหา ไม่ทันกิเลสทั้งหลาย ไม่รู้เรื่องกิเลสทั้งหลาย แก้ปัญหาไม่ค่อยได้ พระโยคาวจรเจ้าผู้ปฏิบัติสองหน้าอย่างนี้ก็คู่กันเรื่อยไป แต่ปัญหาหรือวิปัสสนากับสมถะ มันก็ทั้งกันไม่ได้ คาบเกี่ยวกันไปเรื่อยๆ อย่างนี้ ทีนี้ถ้ามันขัดแย้งในความสงบ เมื่อมีอารมณ์มาผ่านมีนิมิตขึ้นมาผ่านก็ไม่ได้สงสัยว่า “เคลิ้มไปหรือเปล่าหนอเมื่อกี้” “หลงไปหรือเปล่าหนอเมื่อกี้” “ลึ้มไปหรือเปล่าหนอเมื่อกี้” “หลับไปหรือเปล่าเมื่อกี้””จิตขณะนี้สงสัย “หลับก็ไม่ใช่ตื่นก็ไม่ใช่” นี่มันคลุมเครือ เรียกว่ามันมั่วสมอยู่กับอารมณ์ ไม่แจ่มใส เหมือนกันกับพระจันทร์เข้าก่อนเมฆ มองเห็นอยู่แล้ว แต่ไม่แจ่มแจ้ง มัวๆ ไม่เหมือนกับพระจันทร์ออกจากก่อนเมฆมันมีความแจ่มใส จิตเรามีสติสัมปชัญญะรอบคอบสมบูรณ์แล้ว ซึ่งไม่สงสัยในอาการทั้งหลายที่เกิดขึ้นมาเป็นอันใดหมดทุกอย่าง รู้แจ้ง รู้เรื่องตามเป็นจริง ไม่ได้สงสัยอันนั้นเป็นดวงจิตที่ใสสะอาด สมาธิถึงขีดแล้วเป็นเช่นนั้น หลับตาก็เหมือนลึ้มตา เห็นในขณะหลับตาก็เหมือนลึ้มตามาเห็นทุกอย่างสารพัดไม่มีความสงสัย เพียงแต่เกิดอัศจรรย์ขึ้นในดวงจิตของเราว่า เอ๊ะ สิ่งอันนี้มันก็เป็นของมันไปได้ มันไม่น่าจะเป็นไปได้ มันก็เป็นของมันได้

๖๓. ปลาไม่เห็นน้ำ (อ่านไตรปิฎกอุปมาด้วยปลาในน้ำ, หมอผ่าตัด)

ถึงจะอ่านพระไตรปิฎกก็ไม่ได้เข้าใจในพระไตรปิฎกในข้อความอันนั้นเราอยู่กับกองกายกองรูปกองเวทนา กองสัญญา กองสังขาร กองวิญญาณ และสวดด้วยเรียนด้วย แต่ไม่เห็นพูดอยู่สวดอยู่แต่ไม่เห็น จึงเหมือนกับปลาตาอยู่ในน้ำแต่ไม่เห็นน้ำ ก็เหมือนกับพวกเราทั้งหลายพูดธรรมอยู่ แต่ไม่เห็นธรรม เพราะว่ามันมีอะไรปิดบังไว้ โดยไม่รู้สีกตัว อุปมาเหมือนกับ

ว่าพริกมันเผ็ดเกลือมันเค็ม เราบอกว่าพริกมันเผ็ดอย่างนี้ ยังไม่เห็นความเผ็ดของมันยังไม่รู้จักค่าที่ว่ามันเผ็ดมันเค็ม ไม่ใช่ตัวเผ็ดตัวเค็มการอธิบายธรรมะให้ฟังก็เหมือนกัน อันนี้ไม่ใช่ตัวธรรมะเป็นคำพูดของบุคคลเป็นอุบายให้เข้าไปเห็นธรรมะ ตัวหนังสือคัมภีร์ต่าง ๆ ก็เหมือนกันเป็นข้อความบันทึกของธรรมไม่ใช่ตัวธรรมะ อ่านได้ท่องได้แต่ใจยังไม่เป็นธรรมะพูดเรื่องอยู่ก็ยังไม่เป็นธรรมะ ยังไม่เห็นธรรมะ ตัวธรรมะจริง ๆ นั้นบอกกันไม่ได้เอาให้กันไม่เป็นไม่รู้จักส่วนที่เราศึกษาเล่าเรียน สิ่งที่เราปฏิบัติทั้งหลายเหล่านี้มันเป็นอุบาย เป็นข้อประพฤติปฏิบัติบอกให้เข้าไปถึงเช่นเดียวกันแพทย์ หรือหมอ รู้จักสรีระกายของมนุษย์ดีเพราะการศึกษาเล่าเรียนมารู้จัก แต่ก็ไม่รู้จักสรีระอวัยวะมนุษย์ตามเป็นจริงของหลักธรรม รู้ตามหลักการและวิชาการเท่านั้น ท่านเรียกว่าไม่เห็นเหมือนปลาอยู่ในน้ำแต่ไม่เห็นน้ำหมอแพทย์ผ่าตัดสรีระร่างกายของคน รู้จักไปตามหลักวิชาการแต่ไม่รู้จักในหลักธรรมตามความเป็นจริงมันคนละแขนงกันอย่างนั้น

๖๔. ฝึกจิตให้มีกำลัง (อุปมาด้วยการสร้างวัดภายในใจ)

เราควรหันเข้าหาการประพฤติปฏิบัติธรรม เดินจงกรมนั่งสมาธิอบรมจิตใจของตนอย่าประมาทอย่าปล่อยใจคนอื่น หรือกิเลสตัณหาหยาบๆ เราได้เมื่อใจถูกอบรมมีกำลังดีแล้วใจก็จะมีภูมิต้านทานเพียงพอ กิเลสตัณหาจะพ่ายแพ้ไม่สามารถมาจูงเราได้ถ้ากำลังใจเราน้อยกำลังใจอ่อน กิเลสก็จะเข้าแทรกซ้อนเข้าทับถม ชักจูงไปตามเส้นทางสู่ความเลวร้ายทั้งหลาย จึงสมควรอย่างยิ่งที่เราจะต้องรีบสร้างวัดใหม่ขึ้นในใจ สร้างคุณธรรมไว้ในใจ เอาข้อวัตรปฏิบัติของพระพุทธองค์ และพระอรหันตสาวกมาเป็นหลัก ทำตามท่านอบรมจิตใจกายและวาจาของตนให้เจริญก้าวหน้าจึงจะได้ชื่อว่าได้ทำบุญที่แท้ ทำกุศลที่จริงทั้งชายและหญิงเชื่อว่าเราทั้งหลายได้ร่วมกันสร้างวัดใหม่ขึ้นภายในของตบยอมเกิดผลเป็นสุขความเจริญรุ่งเรืองสืบไป

๖๕. ผู้ถึงบุญ (อุปมาด้วยความมืดหายไป)

เมื่อทำบุญแล้วไปถึงบ้านก็ให้ได้น้ำใจ จะอยู่ก็สบายจะนั่งก็สบายจะนอนก็สบาย อยู่ที่ไหนก็สบาย สัมมาทิฐิปัญญาความเห็นชอบมันเป็นต้นของมรรคทั้งหลาย มันถูกต้องแล้วเมื่อมันถูกต้องแล้วมันก็เอียงเข้าสู่ทางของมัน มันก็ระบายความชั่วออกไปเรื่อย ๆ ความเบาที่เกิดขึ้นมา เมื่อความมืดมันหายไปความสว่างมันก็เกิดขึ้นมามันก็ถึงบุญเมื่อเป็นบุญแล้วมันก็สงบมันมีเรื่องเป็นเหตุให้ปัญญาเกิดได้อารมณ์มันก็เห็นเป็นสักแต่ว่าอารมณ์จิตมันก็เป็นจิตถ้าคนยังไม่รู้จักบุญ ก็เอาจิตกับอารมณ์รวมกันเข้าไป เมื่ออารมณ์ดีเมื่ออารมณ์ไม่ดีก็ดี ก็ตามมันไปนี้เรียกว่าบุญยังไม่มีเราต้องแยกจิตออกให้ได้แยกอารมณ์ออกให้ได้

๖๖. ภาวนาคือเรื่องเดียวกัน (อุปมาด้วยน้ำร้อน, เกลือ)

เปรียบได้กับความทุกข์ ซึ่งไม่ขึ้นกับเชื้อชาติและภาษา เช่นน้ำร้อน ฝรั่งคนไทยคนลาวจุ่มมือลงไป จะมีอาการและความรู้สึกเหมือนกัน ชิมน้ำเกลือก็รู้สึกเหมือนกันว่า “เค็ม” แต่อธิบายให้เข้าใจกันให้ยากเพราะมีภาษาข้างนอกคนละภาษา

๖๗. ภาวนาคือพิจารณาให้ตามความเป็นจริง (อุปมาด้วยกระโถน)

ภาวนารู้เท่าตามเป็นจริงของกระโถนนี้สภาวะของกระโถนนี้คือสภณาร่างกายของเราที่แหละ ที่พระพุทธเจ้าสอนไม่ใช่ตัวเราไม่ใช่ของของเรา สภาวะอันนี้เป็นอย่างนี้ ไม่เที่ยงไม่ใช่ตัวตนเราก็ไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร เหมือนกระโถนใบนี้เราใช้กระโถนใบนี้อยู่แต่จะเรียกถ้วยก็ได้เราใช้ร่างกายอันนี้อยู่ เขาจะว่าดีก็ได้เขาจะว่าไม่ดีก็ได้เพราะเรื่องดีไม่ดีเขาไม่เป็นประมาณ เรื่องภาวนาให้รู้เท่าตามเป็นจริงของมันเราจะละได้วางได้ไม่ได้ยึดกระโถนนี้ตามเป๊ะจริงไม่ได้ยึดว่าถ้วยนี้ตามเป็นจริงสภาวะอันนี้เป็นของกลางเขาเรียกกระโถนหรือถ้วยก็คือการรู้เท่าตามเป็นจริงก็เลยไม่มีความสงสัย

๖๘. ภาษา (อุปมาด้วยแผนที่)

ภาษาพูดภาษาเขียนจึงเป็นภาษาข้างนอกที่ต่างจะนำไปสู่ภาษาข้างในคือ ภาษาใจ ภาษาข้างนอกก็เปรียบดังแผนที่ เช่น วัดป่าพงเช่นนี้ระบุในแผนที่ว่าอยู่ในอำเภอวารินชำราบจังหวัดอุบลราชธานีบอกให้ละเอียดอย่างไร คนไม่เคยมาก็ยังไม่รู้ อยู่ดีว่าวัดป่าพงเป็นอย่างไร มาแล้วก็ยังไม่หลงทางได้ แต่ถ้าเคยมาแล้วอ่านแผนที่ก็นึกได้เลยว่าวัดป่าพงอยู่ตรงนี้ตรงนั้นจะมากก็ไม่หลง

๖๙. ธรรมะ (อุปมาด้วยน้ำในพื้นดิน)

พระพุทธเจ้าคือพระธรรม และพระธรรมก็คือพระพุทธเจ้า ธรรมะที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้นั้นเป็นธรรมะที่มีอยู่ประจำโลกไม่สูญหาย เหมือนกับน้ำที่มีอยู่ในพื้นแผ่นดินผู้ขุดบ่อลงไปให้ถึงน้ำก็จะเห็นน้ำไม่ใช่ว่าผู้นั้นไปแต่งขึ้นทำให้มีน้ำขึ้น บุรุษนั้นลงกำลังขุดบ่อเท่านั้นให้ลึกไปถึงน้ำน้ำก็มีอยู่แล้วฉะนั้น ถ้าเรามีปัญญาาก็จะเห็นได้ว่าเราไม่ได้อยู่ห่างพระพุทธเจ้าเลย เดียวนี้เราก็นั่งอยู่ตรงหน้าพระพุทธเจ้าเราเข้าใจธรรมะเมื่อใด เราก็มองพระพุทธเจ้าเมื่อนั้น ผู้ใดที่ตั้งใจประพฤติปฏิบัติธรรมอยู่อย่างสม่ำเสมอ ไม่ว่าจะนั่งยืนเดินอยู่ ณ ที่ใดผู้นั้นย่อมได้ฟังธรรมพระพุทธเจ้าตลอดเวลา

๗๐. มรรคสามัคคี (ศีลสมาธิปัญญาอุปมาด้วยวงกลม)

สมาธินี้มีหน้าตาสภาพหนึ่ง ศีลนี้ก็มียหน้าตาสภาพหนึ่ง ปัญญาก็มีหน้าตาสภาพหนึ่ง อาการที่เรากำหนดในที่นั้นมันจะเป็นวงกลมอย่างนี้ ตามที่ปรากฏอยู่ในใจเรามันจะมีศีลอยู่ตรงนี้มีสมาธิอยู่ตรงนี้มีปัญญาอยู่ตรงนี้ เมื่อจิตเราสงบแล้ว จะมีการสังวรสำรวมเข้าด้วยปัญญา ด้วยกำลังสมาธิเมื่อสำรวมเข้า ละเอียดเข้ามันจะเป็นกำลังช่วยศีลให้บริสุทธิ์ขึ้นมาก เมื่อบริสุทธิ์ขึ้นมากก็จะช่วยให้สมาธิเกิดขึ้นมากให้ดีขึ้นมาก เมื่อสมาธิเต็มที่แล้วจะช่วยปัญญาช่วยกันเป็นไฉนซึ่งกันและกัน อย่างนี้จนกว่ามรรคคือ ศีล สมาธิ ปัญญา รวมกันเป็นก้อนเดียวกันอย่างนี้แล้วจะทำสมาธิเราจะต้องรักษา กำลังอย่างนี้อันนี้เป็นกำลังที่จะทำให้เกิดวิปัสสนาคือปัญญา

๗๑. ผู้มีปัญญา (อุปมาต้นไม้)

สัญชาตญาณของตนไม่มันไม่รู้จักอะไร แต่มันมีความรู้อยู่ในมันนั่นแหละทำให้วิ่งออกจากอันตรายได้เลือกที่เหมาะสมของมันได้ ผู้มีปัญญาเราก็เหมือนกันนั่นแหละเราวขมาประพฤติพหุมจรยนี้เพื่อหวังมันจะพ้นทุกข์ อะไรมันพาเราเป็นทุกข์เราย่ำเข้าจะเห็นใหม่สิ่งที่เราชอบใจไม่ชอบใจนี้เป็นทุกข์ มันเป็นทุกข์ก็อยู่เข้าไปใกล้มันชิวจะไปรักมันหรือจะเกลียดมันหรือมันไม่แน่ทั้งนั้นเราก็แอบเข้าหาพระก็หมด อย่าลืมอันนี้แล้วก็อดทนอย่างหนึ่งเท่านั้นแหละดีมากที่สุดถ้าคนมีปัญญาอย่างนี้จะมันดีมาก

๗๒. ไม่แตกต่างกัน (อุปมาด้วยอารมณ์เราไม่ต่างจากคนอื่น)

ไม่แสดงถึงความรักไม่แสดงถึงความเกลียดตั้งสองปีสามปีก็อยู่ไปได้ เรื่องของจริตของเราอารมณ์ของเรามันก็คล้าย ๆ กับคนๆ หนึ่งนั่นแหละพูดง่าย ๆ คนหนึ่งที่มันชอบจริตเราก็มี ที่ไม่ชอบจริตเราก็มี สิ่งที่เป็นมาข้างนอก มันก็เหมือนกัน อย่างนั้นมันไม่แปลกอะไร คน ๆ หนึ่ง ซึ่งเรียกว่าอารมณ์นี้ความเป็นจริงมันก็เป็นอยู่ที่เจ้าของนี่ อารมณ์นั้นมันก็ไม่มีอะไร มันสักแต่ว่าอารมณ์เรามาคิดเอาเองว่าเราดีเราชั่วว่าเราผิดว่าเราถูกอย่างนี้มันเกิดความรู้สึกนึกคิดขึ้นว่าเองพูดเอง คิดขึ้นมาอย่างธรรมชาติมันจึงเป็นเรื่องวิจัยได้ยากเหลือเกิน อาการมันไปลงตรงนั้นแน่นอนไม่ไปที่ไหนผมเคยพูดว่า รีบเดินไป แล้วก็รีบกลับมา แล้วก็รีบหยุดอยู่ เบื้องแรกมันเป็นอย่างนี้ ทำอย่างนั้นไปเรื่อยไปแล้วผลที่สุดจะเกิดความรู้สึกขึ้นในที่อันนั้นว่าเดินไปก็ไม่ใช่ กลับก็ไม่ใช่หยุดอยู่ก็ไม่ใช่มันหมดมันสิ้นซึ่ณาสาวัว

๗๓. รู้แจ้งโลก (อุปมาอารมณ์คือโลก,หลายคนเหมือนคนเดียว)

ความเป็นจริงสิ่งทั้งหลายก็เป็นปกติของมัน ดังนั้นโลกนี้ พระพุทธเจ้าท่านจึงสอนไว้ว่าโลกวิทู ให้รู้แจ้งโลก รู้แจ้งโลกก็คือรู้แจ้งซึ่งอารมณ์นั้นแหละอารมณ์ก็เหมือนกับโลก โลกมันเหมือนกับอารมณ์ ถ้าเราอารมณ์เรารู้โลกอันนี้อย่างแจ่มใส ถ้าเราไม่รู้จักอารมณ์เราก็ไม่รู้โลกอย่างแจ่มใสอยู่ด้วยกันมาก ๆ ก็เหมือนอยู่คนเดียว เราจะมองได้ง่าย ๆ ถ้ามันรักคนนี้ นี่มันเริ่มจะผิดแล้วในใจเรา เรารู้ว่ามันผิดแล้ว มันเกลียดคนโน้น นี่เรารู้ว่ามันเริ่มจะผิดแล้วเพราะท่านสอนว่าไม่ให้รักใคร่ไม่ให้เกลียดใครมันจะเกลียดมันจะรักใคร่มันเป็นอาการเท่านั้นแหละมันอยู่นอกใจของเราไม่อยู่ในใจของเราอย่างนี้พูดอย่างหนึ่งใจก็เป็นอย่างหนึ่ง

๗๔. การเรียนกับการปฏิบัติ (อุปมาการเรียนตามแบบรบนอกแบบ)

มีพระนักปรีชาดียงรูป ท่านค้นคว้าตามตำรา เพราะได้เรียนมามาก อาตมาว่าทดลองดูเถอะ การกางแบบกางตำราทำนี้ ถึงเวลาเรียน ๆ ตามแบบ แต่เวลารบ ๆ นอกแบบไปรบตามแบบมันสู้ข้าศึกไม่ไหว ถ้าเอากันจริงจิงแล้วต้องรบนอกแบบ

๗๕. เห็นต่างกัน (อุปมาด้วยนกหนึ่งจากต้นไม้)

ความเห็นผู้หนึ่งมันจะเลื่อนขึ้นไปข้างบนคือพนักสมมติอีกผู้หนึ่งเห็นว่า มันจะเลื่อนลงไปข้างล่างคือคลายความเพียรเวียนมาหาความมักมาก การทรมานตนเองมันแน่นอยู่ในหัวใจของพระปัญญาจักษุทั้งหลาย เมื่อเห็นพุทธองค์คลายความเพียรเช่นนั้น ก็พากันหนีจากท่านเห็นว่ามันไม่ถูกไม่ทำตาม ก็เหมือนนกที่หนีจากต้นไม้เห็นว่าต้นไม้ไม่มีกิ่งหรือก้านกว้างขวาง ไม่มีร่มมีเย็นหรือปล่าจะหนีจากน้ำก็เห็นว่าน้ำมันน้อยไม่เย็นมันเบือว่าอย่างนั้นความเห็นเป็นอย่างนั้นก็เลิกจากพุทธองค์

๗๖. สองด้านของความจริง (อุปมาด้วยอาหาร)

คนเราไม่รู้จักย่อนคิดทั้งหน้าและหลังเห็นแต่หน้าเดียวไปเลยจึงไม่จบสักทีทุกอย่างมันต้องเห็นสองหน้า มีความสุขเกิดขึ้นมาก็อย่าลืมทุกข์ ทุกข์เกิดขึ้นมาก็อย่าลืมสุข มันเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน เช่นว่าอาหารนั้น เป็นคุณแก่มนุษย์แก่สัตว์ทั้ง

หลายเป็นประโยชน์แก่ร่างกายอย่างนี้เป็นต้น แต่ความเป็นจริงอาหารเป็นโทษก็มีเหมือนกันมีไขมันจะให้คนแต่อย่างเดียว ไขมันให้โทษด้วยก็มี เมื่อใดเราเห็นคนก็ต้องเห็นโทษของมันด้วยเห็นโทษก็ต้องเห็นคนด้วยเมื่อใดมีความซังก์ให้มีความรัก คิดได้อย่างนี้จะทำให้จิตใจของเราไม่ชวนเข้าไปมา

๗๗. ทุกซ์ (อุปมาด้วยหนาม)

สิ่งทั้งหลายทั้งปวงมันเป็นของมันอยู่อย่างนั้น มันมิได้ให้ทุกซ์แก่เรา เช่นเดียวกับหนาม หนามที่แหลม ๆ ไขมันให้ทุกซ์แก่เราไหม? เปล่า มันเป็นหนามอยู่อย่างนั้น มิได้ให้ทุกซ์แก่ผู้ใด ถ้าเราไปเหยียบมันเข้าก็ทุกซ์ทันทีทำไมจึงเป็นทุกซ์ เพราะไปเหยียบมัน จึงว่าเป็นเพราะเราพระพุทธร่องค์ทรงให้หนีด้วยปัญญา เปรียบประหนึ่งว่า เรามีเสี้ยนหรือหนามน้อย ๆ ต่ำเท่าเราอยู่ เดินไปปวดบ้าง หายปวดบ้าง บางทีก็เดินไปสะดุดหัวตอเข้า ปวดขึ้นมาก็คลำดู คลำไปคลำมาไม่เห็นเลยชี้เกียดดู มันก็ปล่อยมันไป ต่อไป เดินไปถูกปุ่มอะไรขึ้นมาปวดอีก มันเป็นอย่างนี้เรื่อยไป เพราะอะไรนะ เพราะเสี้ยนหรือหนามนั้นมันยังอยู่ในเท้าเรา ยังไม่ออก ความเจ็บปวดมันก็เป็นอยู่อย่างนั้น เมื่อมันปวดมา ก็คลำหามัน ไม่เห็นก็ปล่อยไป นาน ๆ เจ็บอีกก็คลำอีก อยู่อย่างนั้นเรื่อย ๆ ทุกซ์ที่เกิดขึ้นมานั้นนะ เราต้องกำหนดรู้มัน ไม่ต้องปล่อยมันไป เมื่อมันเจ็บปวดขึ้นมา “เออ ไอ้หนามที่มันยังอยู่นี้” เมื่อความเจ็บปวดเกิดขึ้น ความคิดที่ว่าจะเอาหนามออกจากเท้าเราก็มีพร้อมกันมา ถ้าเราไม่เอามันออก ความเจ็บปวดมันก็เกิดขึ้น เดียวก็เจ็บ เดียวก็เจ็บ อยู่อย่างนี้ ความสนใจที่จะเอาหนามออกจากเท้าเรามีอยู่ตลอดเวลา ผลที่สุด วันหนึ่งต้องตั้งใจเอาหนามออกให้ได้ เพราะมันไม่สบาย อันนี้เรียกว่า ปรารภความเพียรของเราต้องเป็นอย่างนั้น มันขัดตรงไหน มันไม่สบายตรงไหน ก็ต้องพิจารณาแก้ไขที่ตรงนั้น แก้ไขหนามที่มันยอกเท้าเรานั้น แหละ จัดมันออกเสีย

๗๘. สมถกรรมฐาน (อุปมาด้วยใบไม้บนต้นไม้)

ถ้าไปตะครุบมันอยู่อย่างนี้ ความสงบตอนนั้นไม่รู้เรื่องเสียแล้ว เป็นความสงบที่ไม่แน่นอนเช่นว่า หูของเรามีอยู่ เครื่องรับมีอยู่เมื่อยังมีใครมาพูด มาตาให้เราได้ยิน เราก็ตกสบายยังสงบอยู่ อีกวันหนึ่งพอมิเรื่องเข้าไปทางหูเท่านั้นมันก็เกิดความไม่สงบขึ้นมาแล้วจะนั้น ความสงบนั้นจึงเป็นความสงบเพราะมันปราศจากอารมณ์ต่าง ๆ มันก็สงบเฉย ๆ อยู่ในอารมณ์อันเดียว แต่เมื่อมีอารมณ์ต่าง ๆ ผ่านมาเป็นเหตุเป็นปัจจัยก็มีความเกิดขึ้นมาเกิดดีใจเกิดเสียใจขึ้นมา เกิดชอบใจไม่ชอบใจขึ้นมาเลยวุ่น อันนี้เพราะความสงบนั้นเป็นเรื่องของสมถกรรมฐานไม่ใช่เรื่องของปัญญา มันสงบเหมือนกันแต่ว่ามันไม่เด็ดขาดคือ มันไม่ได้สงบเพราะรู้ตามความเป็นจริงเหมือนใบไม้บนต้นไม้เมื่อไม่ลมมาพัด มันก็สงบนิ่ง แต่ถ้ามีลมมาพัดก็กวัดแกว่ง ความสงบอันนี้มันจึงมีอายุสั้นที่มันสงบอยู่ก็เพราะอาศัยอารมณ์ที่มันไม่เปลี่ยนแปลงท่านเรียกว่า สงบจิตไม่ใช่ว่าสงบกิเลส

๗๙. สังขารกับปัญญา (ปรุกับไม้ปรุ)

อยากให้พยายามทำ กำหนดตามอาการที่มันเกิดขึ้นมันเป็นของที่ไม่แน่นอนสักอย่างหนึ่ง ถ้าเห็นของอะไรที่มันไม่แน่นอนอย่างชัดแล้ว มันก็หมดหมดสงสัยทำไมถึงหมดสงสัยก็มันไม่แน่นอนสักอย่างหนึ่งเลยความคิดอะไรเกิดขึ้นมาก็รู้ว่าอันนี้มันไม่แน่อย่าไปหมยมัน มันก็หมดเท่านั้นทำให้มันหมด มันก็หมด ก็เท่านั้นแหละ มันเป็นเรื่องปรุงแต่งเรื่องสังขารถ้าเราไม่รู้จักก็เข้าใจว่าเป็นเรื่องปรุงแต่งเรื่องสังขาร ถ้าเราไม่รู้จักก็เข้าใจว่าเป็นเรื่องของปัญญา ก็วิ่งตามมันไป แล้วมันก็พาเราทุกข์ถ้าเป็นปัญญามันจะพาเราทุกข์ไหมนี้แต่มันก็เป็นเรื่องให้ปัญญาเกิดให้รู้ให้เห็นเหมือนกัน อย่าไปนึกว่ามันอยู่ไกลสิ่งทั้งหลายเหล่านี้เรื่องปรุงแต่งอยู่ที่ไหนปัญญาก็อยู่ที่นั่นแหละสังขารที่ไหนวิสังขารก็ที่นั่นวิสังขารคือความไม่ปรุงแต่งสังขารคือความปรุงแต่ง

๘๐. กิเลส (อุปมาเหมือนแมว)

กิเลสนี้เหมือนแมว ถ้าให้กินตามใจ มันก็ยิ่งมาเรื่อย ๆ แต่มีวันหนึ่ง มันชวนนะถ้าเราไม่ให้อาหารมัน ไม่ต้องให้อาหารมัน มันจะมาร้องแงง ๆ อยู่ เราไม่ให้อาหารมันสักวัน หนึ่ง สองวัน เท่านั้นก็ไม่เห็นมันมาแล้ว เหมือนกันแหละ กิเลสไม่มากวนเรา เราก็จะได้สงบใจต่อไป

อ้างอิงพระโพธิญาณเถร (ชา สุภัทโท), คำสอนหลวงพ่อ, สงบจิตได้ปัญญา, ปฏิบัติทาของพระโพธิญาณเถร, กบแด่นั่งเฝ้า กอบัว, โพธิญาณธรรม, กุญแจภาวนา, วิมุตติ, สุตสายธรรม, นอกเหนือผล, PHRAMAHA SOMPORN ABHAKARO มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย